

ГРОДЗЕНСКАЕ АБЛАСНОЕ
ГРАМАДСКАЕ АБ'ЯДНАННЕ МАЛАДЫХ НАВУКОЎЦАЎ
“ВІТ”

ПРАВА НА КОЖНЫ ДЗЕНЬ

ПРАВА НА КОЖНЫ ДЗЕНЬ

ПАДРУЧНІК

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

КАМИУКАТ.org

Мінск, 2005

УДК 341.9

ББК 67.620 (4Б)

П 90

П 90 "Права на кожны дзень": Тадручнік / Н. Клімчук, І. Кузьмініч,
С. Салей і інш. - Мінск, 2005. - 81 с.

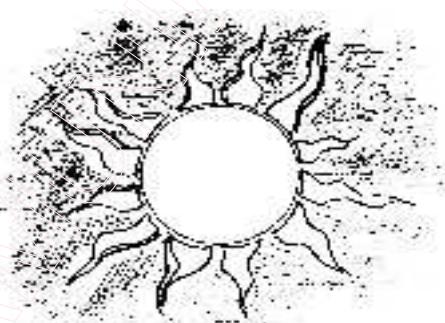
УДК 341.9
ББК 67.620 (4Б)

© Гродзенскае абласное грамадскае
аб'яднанне маладых навуокўцаў "ВІТ", 2002-2005

ЗМЕСТ

ПРАВІЛЫ.....	5
САЦЫЯЛЬНЫЯ НОРМЫ	12
ПРАВАВЫЯ І НЕПРАВАВЫЯ ЗАКОНЫ	20
ЯК СТВАРАЮЦЦА ЗАКОНЫ.....	28
ЯК ВЫКОНВАЮЦЦА ЗАКОНЫ. АБСКАРДЖАННЕ НЕЗАКОННЫХ ДЗЕЯННЯЙ ЧЫНОЎНІКАЎ	36
ЯК МОЖНА ПАЎПЛЫВАЦЬ НА ЗМЕНУ ЗАКОНА	44
ЗВАРОТ ДА ЮРЫСТА.....	52
СУДОВАЯ АБАРОНА	60
ВЫРАШЭННЕ КАНФЛІКТАЎ	68

ПРАВІЛЫ

Ці даводзілася Вам калі-небудзь усталёўваць правілы ці падпарадкоўвацца правілам, усталяваным іншымі? Кожны дзень, калі мы прасынаемся, калі ідзем у школу, працуем ці забаўляемся з сябрамі, мы сутыкаемся з вялікай колькасцю правілаў, часам, нават, не заўважаючы, як іх выконваюць ці парушаюць. Ці варта ўвогуле падпарадкоўвацца правілам? Што такое правіла, хто і для чаго ўсталёўвае і змяняе правілы? Пра ўсё гэта пойдзе гаворка ніжэй.

Усё наша жыццё, з дня нараджэння і да самай смерці ўладкоўваецца правіламі. У свеце існуе велізарная колькасць правілаў. Іншая назва якіх - нормы ці законы.

ПРАВІЛА = НОРМА = ЗАКОН

Усе правілы можна ўмоўна падзяліць на тры групы. Да першай групы адносяцца прыродныя правілы, якія іншай яшчэ называюцца законамі прыроды. Гэта законы, дзякуючы якім, зіма змяняе восень, збіраюцца хмары і ідзе даждж, усё нараджаецца і памірае. Гэтыя правілы склаліся задоўга да ўзнікнення чалавека і дзейнічаюць незалежна ад таго, ведае іх чалавек ці не. Нават неведаючы гэтыя правілы, чалавеку надзвычай цяжка іх парушыць (напрыклад, законы гравітацыі). Не толькі чалавек, але і усё ў свеце існуе на падставе і дзякуючы гэтым правілам.

Да другой групы адносяцца так званыя тэхнічныя нормы - гэта правілы паводзінай людзей з рознымі тэхнічнымі прыладамі, граматычныя правілы і інш. Гэтыя правілы вынаходзяць і ўсталёўваюць самі людзі, паступова накопліваючы досвед і веды, ўсё больш і больш даведваючыся аб прыродзе. Чалавеку варта выконваць гэтыя правілы, калі ён хоча быць цывілізаваным, культурным, і калі ён не хоча выглядаць неадукаваным.

Да трэцяй групы адносяцца правілы паводзінаў людзей у грамадстве, яны называюцца **сацыяльнымі** (ад лат. *socialis* - грамадскі) нормамі. Сацыяльныя нормы - правілы - гэта інструкцыі па паводзінах людзей у грамадстве. Гэтыя інструкцыі ўсталёўваюць, як чалавек павінен паводзіць сябе сярод іншых людзей. Сацыяльныя правілы закліканы абараняць нашыя права і інтерэсы, павінны ствараць умовы для павышэння ўзроўня нашага жыцця і спрыяць развіццю чалавека. Менавіта такія спецыфічныя мэты сацыяльных правілаў-нормаў робяць іх важнымі ў нашым жыцці. Парушэнне сацыяльных правілаў-нормаў робіць цяжкім ці немагчымым сумеснае жыццё людзей у грамадстве. Далей мы будзем разглядаць менавіта гэтыя, сацыяльныя, нормы.

A. Кожнае грамадства, якое калі-небудзь існавала, разумела неабходнасць існавання правілаў. Гэтыя правілы могуць быць незапісаныя і існаваць у вуснай форме, як правілы паводзінаў у нашых сям'ях, альбо могуць запісвацца, напрыклад як правілы паводзінаў у ліфце. На Беларусі не толькі ў дагістарычныя часы, але яшчэ ў часы Вялікага княства Літоўскага, большасць сацыяльных нормаў-правілаў, згодна з якімі жыло сярэднявечнае грамадства, была незапісаная і называлася **звычаямі**. Толькі ў XVI стагоддзі частка гэтых звычаяў была зафіксавана ў спецыяльных зборніках законаў - *Статутах*.

Яшчэ ў старажытнасці беларусы верылі, што правілы паводзінаў людзей у грамадстве ўведзены язычніцкімі багамі, якія атаясамліваліся з прыродай, а пасля прыняцца хрысціянства - Богам. Сёння лічыцца, што правілы паводзінаў для людзей усталёўваюцца самімі людзьмі. Сучаснае грамадства пабудавана такім чынам, што на час дае некаторым людзям, напрыклад, бацькам, настаўнікам, гарадскім уладам ці дэпутатам, адпаведнае права казаць іншым, як паводзіць сябе ў пэўных выпадках ці сітуацыях, і такім чынам усталёўваць правілы.

Бацькі маюць права ўсталёўваць правілы ў сваёй сям'і. Гэтыя правілы павінны ствараць бяспечныя ўмовы для развіцця дзяцей.

Дэпутаты, якіх выбіраюць у парламент, маюць права ўсталёўваць асаблівія правілы для ўсяго грамадства - законы. Дзецы самі ўсталёўваюць правілы, асабліва, калі яны гуляюць у гульні. Правілы патрэбны для гульні, яны робяць гульню цікавай і справядлівой. Калі хто-небудзь не гуляе па правілах - ён псуе гульню для ўсіх удзельнікаў. Без правілаў у грамадстве, таксама як і ў гульне, існавала б бязладдзе.

ТАБЛІЦА 1

ВІДЫ ПРАВІЛАЎ	НА ФУТБОЛЬНЫМ ПОЛІ	У ХАЦЕ	У КРАМЕ
НА ЧІМ БАЗУЮЦЦА	Зручнасць, прыгажосць гульні	Разуменне карытнасці, зручнасці і традыцыі	Справядлівасць
ХТО ЎСТАЛЕЎВАЕ ПРАВІЛЫ	Міжнародныя і нацыянальныя футбольныя арганізацыі	Бацькі	Дзяржаўныя органы
ДЗЕ ПРАВІЛЫ ЎТРЫМЛІВАЮЦЦА	Запісаныя правілы гульні ў футбол	Свядомасць (розум) бацькоў і сваякоў	<ul style="list-style-type: none"> • Законы; • Правілы гандлю
ХТО ЗДЗЯЙСНЯЕ КАНТРОЛЬ ЗА ВЫКАНАННЕМ ПРАВІЛАЎ	Спецыяльна падрыхтаваныя футбольныя суддзі	Бацькі ці старэйшыя ў сям'і	<ul style="list-style-type: none"> • Прокуратура; • міліцыя; • суд і г.д.
ШТО ПРАВІЛЫ КАНТРАЛЮЮЦЬ	Паводзіны ўдзельнікаў на футбольным полі падчас гульні	<ul style="list-style-type: none"> • Паводзіны ў сям'і; • адносіны паміж старэйшымі і малодшымі ў сям'і; • выкананне хатніх абавязкаў 	Паводзіны ў краме
ПАКАРАННЕ ЦІ САНКЦЫЯ ЗА ПАРУШЭННЕ ПРАВІЛАЎ	<ul style="list-style-type: none"> • Жоўтая картка (папярэджанне); • чырвоная картка (выдаленне з поля); • пенальці, штрафны ўдар і г.д. 	<ul style="list-style-type: none"> • Мукі сумлення; • забарона прыходзіць да хаты позна; • забарона сустракацца з сябрамі 	<ul style="list-style-type: none"> • Даўшыя пакаранне (вымова, пазбаўленне прэміі і г.д.); • штрафы; • турэмнае зняволенне

Правілы гульні і правілы, на падставе якіх дзейнічае грамадства, могуць значна адрознівацца зместам, але яны адноўкавыя па сваіх мэтах: як сацыяльныя правілы, так і правілы гульні, павінны садзейнічаць стабільнасці і справядлівасці, ствараць роўныя ўмовы для ўсіх удзельнікаў. Акрамя гэтага, правілы гульні, правілы, пануючыя ў сям'і ці ў краме, будуюцца на адноўкавых прынцыпах дзейнасці.

Сярод асноўных прынцыпаў, па якіх дзейнічаюць правілы, можна назваць наступныя:

- 1) Правілы павінны адпавядаць агульнапрынятым крытэрыям (пра крытэрыі добрага правіла пойдзе гаворка ніжэй) і разглядацца большасцю як карысныя ці неабходныя;
- 2) Звычайна той, хто ўсталёўвае правіла, мае права змяніць ці ўвогуле адмяніць яго, але ўдзельнікі маюць права паўплываць на прыніццё, змену ці адмену правіла (гледзі таб. №1);
- 3) Змяніць ці адмяніць правілы можна толькі ў выпадках, якія апісаны ў саміх правілах, і на падставе гэтых правілаў;
- 4) Акрамя таго, што мы самі маём права сачыць за правільным выкананнем правілаў, звычайна існуюць спецыяльныя асобы, ці арганізацыі і ўстановы, якія спецыяльна створаны, каб сачыць за іх правільным выкананнем. Калі мы знаходзім парушэнні правілаў, то мы маём права зварнуцца да гэтых упачувашчаных асоб ці ўстаноў, а іх абязвязак - выправіць сітуацыю (гледзі таб. №1);
- 5) Для таго, каб недапусціць парушэння правіла, а таксама за яго парушэнне звычайна ўсталёўваецца пакаранне (гледзі таб. №1).

Б. Важнасць правілаў не азначае, што ўсе правілы справядлівыя ці добрыя. Часам нам не падабаецца тое ці іншае правіла. Ці даводзілася вам калі-небудзь казаць: "Мне не падабаецца гэтае правіла"? Што можа дапамагчы нам сказаць, што нейкае правіла з'яўляецца "добрЫм", а другое "дрЭнным"? Крытэрыямі для аналізу правіла могуць быць наступныя:

Крытэрыі добрага правіла

Добрае правіла павінна быць:

- 1) справядлівым
- 2) простым для разумення
- 3) рэальным для выканання
- 4) напісаным простай мовай
- 5) зразумелым у плане таго, што чакаецца ў выніку выканання правіла
- 6) вядомым людзям, якія яму падпрадкоўваюцца
- 7) несупярэчлівым з іншымі правіламі
- 8) прадугледжваць пакаранні, якія адпавядалі б узроўню нанесенай шкоды і ўсведамленню небяспекі такіх дзеянняў для грамадства.

Згодна з вышэй пададзенымі крытэрыямі ўсе правілы можна ўмоўна падзяліць на "добрая" і "дрэнныя". Добрая, ці дасканалыя, правілы – гэта тыя, якія адпавядаюць крытэрыям добра га правіла. Дрэнныя, ці недасканалыя, – гэта тыя, якія не адпавядаюць хаця б аднаму з крытэрыяў.

Існуюць розныя прычыны, чаму тыя ці іншыя правілы могуць стаць недасканалымі, мы спынімся на трох, з нашага пункту гледжання найбольш важных:

1. Правіла прынятае ў выніку памылкі таго, хто яго ўсталяваў, альбо свядомага парушэння заканадаўцам крытэрыяў добра га правіла.
2. Правіла часам можа быць прынята згодна з інтарэсамі абмежаванага кола людзей, якія могуць супярэчыць агульным поглядам і парушаць права большасці грамадзян. Так, напрыклад, бальшавісцкая ідэя дыктатуры пралетарыяту, згодна з якой уся ўлада павінна знаходзіцца толькі ў руках пралетарыяту і сялянскай беднаты, ляглі ў аснову Канстытуцыі БССР 1919 года. Гэтая Канстытуцыя пазбаўляла палітычных правоў, а заканадаўства падвяргала рэпресіям значную частку грамадства: прадпрымальнікаў, заможных сялян, духовенства і іншыя катэгорыі насельніцтва.
3. Старэнне правіла ў выніку яго доўгага існавання, альбо ўзнікненне новых крытэрыяў добра га правіла, якія таксама як і ўсё на зямлі, некалі нараджаюцца, жывуць, старэюць і пазней паміраюць. Напрыклад, у раннім сярэднявеччы ў беларусаў існавалі звычай кроўнай помсты. У тыя далёкія часы, калі дзяржава не мела сваіх органаў міліцыі, развітага суда, гэтыя звычай былі карыснымі, таму што стваралі ўмовы, пры якіх чалавек, які здзейсніў злачынства, не мог пазбегнуць пакарання. Але разам з развіццём дзяржавы, пашырэннем хрысціянскай рэлігіі і змены паняцця справядлівасці старыя звычай былі адменены, як шкодныя. Згодна з новымі правіламі кроўная помста была забаронена, а той хто

помісціў самастойна, разглядаўся як злачынца. Функцыю пакарання ўзяў на сябе суд.

Паколькі правілы для грамадства ўсталёўваюцца людзьмі і ад імя людзей, то толькі ад нас залежыць якія правілы будуць існаваць, а якія змяняцца і скасоўвацца.

В. Адного адчування, што тое ці іншае правіла з'яўляеца недасканалым, недастаткова для таго, каб вырашыць, як паступаць з ім - трэба яму падпарадкоўвацца, ці лепей было б яго змяніць ці адмяніць. Вельмі важна знайсці аргументы, чаму мы хочам змяніць ці адмяніць пэўнае правіла. Пратэставаць правіла на "недасканалась" можна з дапамогай наступнай табліцы.

ТАБЛІЦА 2

Пытанні	Адказы
1. Якое правіла павінна быць прааналізавана?	
2. У чым сутнасць правіла? (якая проблема павінна быць урэгулявана гэтым правілам)	
3. Ці існуюць іншыя, лепшыя шляхі для урэгулювання ці вырашэння дадзенай проблемы акрамя прыняцця гэтага правіла?	
4. Што адбудзеца (якія эфекты будуць) у выніку прыняцця дадзенага правіла?	
5. Якія моцныя і слабыя бакі мае правіла? Ці з'яўляеца правіла: <ul style="list-style-type: none"> • справядлівым; • простым для разумення; • рэальнym для выканання; • напісаным простай мовай; • зразумелым у плане таго, што чакаецца ў выніку яго выканання • несупярэчлівым з іншымі правіламі; • вядомым людзям, якія павінны яму падпарадкоўвацца; • такім, што прадугледжвае пакаранні, якія адпавядаюць узроўню нанесенай шкоды. 	
6. Як вы лічыце, дадзенае правіла павінна быць а) прынята; б) захавана ў гэтым выглядзе; в) зменена; г) адменена? Чаму?	

Пры дапамозе дадзенага механізма аналіза правіла значна прасцей знайсці аргументы "за" і "супраць" існавання таго ці іншага правіла.

Такім чынам, мы выісвятлілі, што сацыяльнае правіла – гэта норма паводзінаў, якая ўсталявана людзьмі для таго, каб людзі маглі жыць разам у супольнасці. Чалавече грамадства не можа існаваць без правілаў. Асноўная задачай правілаў з'яўляецца абарона чалавека і стварэнне ўмоў, у якіх чалавек мог бы развівацца. Для таго, каб дасягнуць гэтых задач, правілы павінны адпавядаць выіпрацаваным за тысячагоддзі агульнапрынятым крытэрыям. Для таго, каб абараніць тых людзей, якія падпарадкоўваюцца добрым правілам, за іх парушэнне ўсталёўваецца пакаранне. Але не кожнае правіла можа быць добрым ці карысным. Таколькі людзі самі прымаюць правілы, то яны маюць права і змяняць ці адмяняць іх, калі яны, на іх думку, перастаюць быць добрымі ці карыснымі. Таксама варта памятаць пра правілы змены правілаў ці іх адмены. Прычым, любы чалавек можа паўплываць на змену правілаў і гэтых змены павінны будуць прызнаны неабходнымі і карыснымі, калі будуць аргументаванымі і праведзенымі па правілах змены правілаў.

Хатніе заданне:

1. Абярыце адно з правілаў паводзінаў вучня ў школе, пропанаваных на занятку.
2. Правядзіце даследванне абранага вамі правіла згодна наступных пытанняў:
 - Прычыны, па якіх ўсталявана гэтае правіла?
 - Чаму вучні падпарадкоўваюцца гэтаму правілу? Што ці хто прымушае іх выконваць гэтае правіла?
 - Хто можа ўплываць на змену гэтага правіла і пры якіх умовах?
3. Прааналізуйце абранае вашай групай правіла згодна з табліцай №2. Абгрунтуйце свой адказ.

САЦЫЯЛЬНЫЯ НОРМЫ

Урэгуляваць такі складаны механізм, якім з'яўляецца грамадства, значна цяжэй, чым урэгуляваць такую гульню, як, напрыклад, футбол. Можна ўмоўна сказаць, што ў грамадстве паралельна і адначасова адбываеца вялізарная колькасць гульняў, якія то перакрыжаюцца, то перашкаджаюць адна адной, але заўсёды ўзаємазалежаць. Ня дзіва, што і правілы адной гульні таксама перасякаюцца з іншымі і значна ўплываюць на іх. Якім чынам адбываеца ўзаємадзеянне розных сацыяльных правілаў мы разгледзім у гэтай главе.

А. Чаму ў грамадстве існуюць розныя сацыяльныя нормы? Возмем да прыкладу шматпавярховы дом, які складаецца са сцен і пераходаў, сістэмы водаправода, электрычнай сеткі, сістэмы асяплення, тэле- і радыёсетак і г.д. Усе гэтыя сістэмы значна адрозніваюцца адной ад адной і выкарыстоўваюцца згодна з прынцыпама рознымі правіламі пабудовы і эксплуатацыі. Правілы эксплуатацыі дома не могуць быць аднастайнымі і аднолькавымі для ўсіх сістэм. Напрыклад, цяжка сабе ўявіць, каб па правілах падачы электрычнасці дзейнічаў газаправод. Правілы эксплуатацыі дома складаюцца з сукуннасці правілаў эксплуатацыі ўсіх сістэм. Якія існуюць у такім будынку.

Грамадства – гэткі ж складаны механізм. Чалавек павінен падпарадкоўвацца правілам згодна з яго месцам у грамадстве: у сям'і – бацькі, сына ці жонкі; на працы – бізнэсмена ці рабочага і г.д. Сацыяльныя правілы іншай называюцца сацыяльнымі **нормамі**, ад слова нармальны, добры, карысны – што азначае паводзіны чалавека ў нейкай сітуацыі, прымальныя для большасці грамадства. Людзі паступова прыйшли да разумення таго, што для сумеснага жыцця яны павінны паважаць іншых, не могуць забіваць адзін аднаго ці беспадстаўна адбіраць тое, што здаўшоў ці зрабіў іншы.

Сацыяльная норма – гэта правіла паводзінаў чалавека ў грамадстве.

Сярод найбольш пашыраных сацыяльных нормаў, з якімі мы з вамі сутыкаемся штодня, можна назваць **маральныя, рэлігійныя, прававыя, эканамічныя, палітычныя нормы**. Але далей мы спынімся на разглядзе толькі маральных, рэлігійных і прававых нормаў і іх узаемасувязі.

Маральныя нормы з'яўляюцца найбольш пашыранай групай нормаў, якія ўрэгулююць вялізную колькасць адносінаў. Яны рэгулююць адносіны паміж бацькамі і дзецьмі ў сям'і, паміж сябрамі, усталёўваюць правілы паводзінаў падчас таго, як мы харчуемся, спім, размаўляем.

Маральныя нормы - гэта правілы паводзінаў, якія перадаюцца ад аднаго пакалення другому ў выглядзе трывалыцця і звычаяў і, звычайна, не друкуюцца ў выглядзе спецыяльных зборнікаў, а ўтрымліваюцца ў асобных літаратурных творах, газетах, прымаўках і прыказках, свядомасці кожнага чалавека. Грамадства і кожны асобны чалавек сваімі штодзённымі паводзінамі бесперапынна ўдзельнічае ў падтрыманні маральных нормаў і здзяйсненні контроля за іх выкананнем. Мы прытрымліваемся маральных нормаў, як правіла таму, што не хочам у сваіх вачах выглядаць горшымі, чым самі пра сябе думаем. Цяжка сказаць, што чалавека больш стымулюе - боязнь асуджэння іншымі людзмі ці самім сабой.

Маральныя нормы вельмі істотна ўплываюць на фармаванне іншых сацыяльных нормаў і цесна звязаны з імі. Частка маральных нормаў была замацавана рэлігіяй і, нават, утрымліваецца ў рэлігійных кнігах. Напрыклад, маральныя нормы, якія кантролююць чалавечыя парокі, утрымліваюцца ў прыгчы аб братах Каіне і Авеле, дзе адзін забівае другога з-за зайдрасці. Мараль таксама ляжыць у аснове вялікай колькасці прававых нормаў. Напрыклад, маральныя нормы любові і павагі да бацькоў і бліжэйшых сваякоў, пакладзены ў аснову прававых нормаў, якія дазваляюць не даваць паказанні ў судзе супраць бацькі, ці маці, мужа ці жонкі, родных братоў ці сястраў, калі гэтыя звесткі могуць ім нашкодзіць.

Маральныя нормы – сістэма нормаў, заснаваных на разуменні добра і зла, пануючым у грамадстве згодна з гістарычнымі, культурнымі і іншымі асаблівасцямі народа.

Другой вялікай групай сацыяльных нормаў з'яўляюцца рэлігійныя нормы. Яны асобна выпрацоўваюцца кожнай рэлігіяй (каталіцкай, праваслаўнай, пратэстанцкай, мусульманскай, будысцкай і інш.) і з'яўляюцца абязвязковымі толькі для веруючых. Веруючы лічыць, што жыць добра, шчасліва і заслужыць вечнае жыццё – значыць жыць згодна з рэлігійнымі нормамі.

Веруючы чалавек выконвае рэлігійныя нормы паколькі верыць, што любое, нават самае дробнае, парушэнне не застанецца не заўважаным Богам і ён будзе пакараным. Асаблівасцю рэлігійных нормаў з'яўляецца і тое, што пакаранне можа накладацца не толькі за здзяйсненне нейкага забароненага царквой учынку, але і за самі думкі аб такай магчымасці. Так у іудзеяў, хрысціян і мусульман сама думка аб магчымасці здрадзіць блізкаму, скрасці ці нашкодзіць суседу з'яўляеца грахом і будзе пакарана.

Найбольш цесныя сувязі рэлігійныя нормы маюць з маральнімі, паколькі мараль і рэлігія маюць аднолькавыя задачы – яны ствараюць умовы для самаудасканалення чалавека. Разам з тым, рэлігійныя нормы значна паўплывалі і ўплываюць сёння на фармаванне прававых нормаў. Асабліва моцна гэты ўплыў адчуваеца ў нормах шлюбна-сямейнага права. Ідэя царквы, што шлюб заключаецца на нябёсах, а муж і жонка складаюць адзінае цэлае, была адлюстрравана ў сярэднявечным праве як юрыдычнае забарона разводаў, а здрада пачала разглядацца як крыміналнае злачынства. У мусульманскіх краінах, пад ўплывам рэлігійных нормаў ўзаконена шматジョンства, а, напрыклад, у Непале, у некаторых плямёнах – шматмужства.

Рэлігійныя нормы - сістэма абавязковых для веруючага чалавека правілаў паводзінаў, выкананне якіх вядзе да выратавання душы ці самаудасканалення чалавека.

Трэцяя група нормаў - **прававыя нормы**. Яны ўзніклі разам з дзяржавай. У адрозненні ад маральных і рэлігійных, прававыя нормы, акрамя асабістых перакананняў у неабходнасці падпарадкоўвацца правілам, маюць спецыяльныя "знешнія" установы: міліцыя, пракуратура, суд і іншыя дзяржаўныя структуры, якія могуць прымушаць тых, хто не хоча выконваць прававыя нормы, да іх выканання і караць за парушэнне гэтых нормаў. Другім адрозненнем прававых нормаў ад маральных і рэлігійных можна назваць іх агульнаабавязковыя харектар. Гэта азначае, што незалежна ад таго, хто ты па нацыянальнасці, веравызнанню, дзе працуеш ці жывеш, якое месца займаеш у грамадстве, падабаецца табе падпарадкоўвацца ці не - ты абавязаны выконваць прававыя нормы той дзяржавы, на тэрыторыі якой знаходзішся.

Права - сістэма агульнаабавязковых правілаў паводзінаў, якія ўсталёўваюцца грамадзянамі непасрэдна (праз рэферэндумы) ці апасрэдавана (праз дзяржаўныя органы), і выкананне якіх забяспечваецца дзяржаўным прымусам.

Больш наглядна асаблівасці маральных, рэлігійных і прававых нормаў пададзены ў наступнай табліцы:

ВІДЫ НОРМАЎ	МАРАЛЬНЫЯ	РЭЛІГІЙНЫЯ	ПРАВАВЫЯ
НА ЧЫМ БАЗУЮЦЦА	Разуменне грамадствам добра і зла	Запаветы, перададзеныя людзям Богам	Разуменне грамадствам справядлівасці
ДЗЕ НОРМЫ ЎТРЫМЛІВАЮЦЦА	<ul style="list-style-type: none"> • Свядомасць людзей; • літаратура і мастацтва; • абрады, традыцыі 	<ul style="list-style-type: none"> • Рэлігійныя кнігі (Біблія, Каран, Ригведы і г.д.); 	<ul style="list-style-type: none"> • Канстытуцыя • законы • міжнародныя дараворы
ШТО НОРМЫ КАНТРАЛЮЮЦЬ	Пераважна дзеянні	Дзеянні і думкі	Дзеянні
ХТО ЎСТАЛЕЎВАЕ	Грамадства	Царкоўныя арганізацыі	Дзяржаўныя органы
ХТО ЗДЗЯЙСНЯЕ КАНТРОЛЬ	<ul style="list-style-type: none"> • Грамадства; • кожны з нас 	<ul style="list-style-type: none"> • Бог; • святы; • Сам веруючы 	<ul style="list-style-type: none"> • Прокуратура; • міліцыя; • суд і г.д.

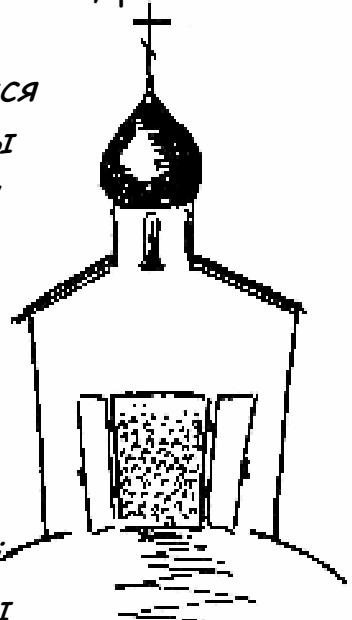

ПАКАРАННЕ ЦІ САНКЦЫЯ	<ul style="list-style-type: none"> Маральныя перажыванні (сумленне); грамадская думка 	<ul style="list-style-type: none"> Маральныя перажыванні; царкоўнае пакаянне; пекла 	<ul style="list-style-type: none"> Штрафы; турэмнае зняволенне; смяротнае пакаранне
---------------------------------	---	--	--

Б. Усе сацыяльныя нормы складаюць некаторае адзінства і моцна залежаць адны ад другіх. У сваёй сукупнасці сацыяльныя нормы ўсебакова ўздзейнічаюць на розныя сферы грамадскага жыцця. Гэта азначае, што адны нормы значна ўплываюць на іншыя, а там, дзе не прынята неабходнай, напрыклад, прававой нормы, часова могуць дзейнічаць іншыя сацыяльныя нормы. Так, яшчэ некалькі год таму, калі на Беларусі не існавала прававых нормаў, якія б усталёвалі адказнасць за кампьютарнае хакерства, падобныя выпадкі рэгуляваліся толькі маральнімі нормамі.

На працягу гісторычнага развіцця не аднойчы адбываліся змены сярод сацыяльных нормаў, якія рэгулююць жыццё грамадства. Адміralі адныя віды нормаў, нараджаліся іншыя. Так на змену нормам першабытнага грамадства - звычаям, прыйшлі маральнія, рэлігійныя і прававыя. Змянялася не толькі форма і змест нормаў, але змяняліся месца і роля маральных, рэлігійных і прававых нормаў, сіла іх уплыву адна на адну.

У сярэднявеччы значае месца адводзілася рэлігійным нормам. Усе сацыяльныя нормы павінны былі گрунтавацца і адпавядаць ім. У наш час такое месца адведзена прававым нормам. Значэнне і роля рэлігійных нормаў у еўрапейскіх дзяржавах змянілася істотна ў перыяд так званай Рэформацыі XVI стагоддзя і буржуазных рэвалюцый канца XVIII-пачатку XIX ст.ст. У гэты час царкву і рэлігійныя нормы, якія ад яе сыходзілі, пачалі разглядаць ў якасці тормаза прагрэса. У выніку, прававыя нормы вызваліліся ад татальнага контроля з боку царквы і сталі больш значнымі рэгулярамі грамадскага жыцця, усталяваўшы свой уплыў на рэлігійныя нормы.

Гэткае высокое становішча, прававых нормаў, аднак, не азначае, што яны прымаюцца дзяржавай без уліку традыцый, маральных поглядаў, палітычных ідэй ці эканамічных патрэбаў, якія пануюць у грамадстве. Прававыя нормы сапраўды знаходзяцца вышэй усіх іншых сацыяльных нормаў. Разам з тым, каб быць добрай нормай, якую выконваюць, гэтая норма павінна ўлічваць стаўленне іншых сацыяльных нормаў да той з'явы, якая ёй урэгулюеца. Напрыклад, законы супраць забойства адлюстроўваюць маральную норму, згодна з якой забойства іншага чалавека - гэта дрэнна. А ва ўсіх рэлігіях крадзеж лічыцца адным з цяжкіх грахоў.

Шчыльнае перапляценне маральных, рэлігійных, прававых, а таксама эканамічных, палітычных і іншых нормаў, ідэяў і каштоўнасцяў не азначае, што ўсе гэтыя нормы заусёды аднолькава ставяцца да адных і тых жа з'яваў грамадскага жыцця. Далёка не ўсё, што маральна можа абавязкова быць законна. Так, напрыклад, немаральна здраджваць сябру, але згодна з нормамі крыімінальнага права, калі вы даведаліся аб здзейсненні злачынства, нават вашым сябрам, то вы абавязаныя, заявіць аб гэтым ў міліцыю, іначай самі здзейсніце злачынства і будзеце адказваць перад судом за непаведамленне аб здзейсненым злачынстве.

Вось гісторыя, якая магла здарыцца ў даўнія часы.

"Літоўскія браты" з Пастаўшчыны.

У XVI стагоддзі, у часы Вялікага княства Літоўскага, на Беларусі пратэстанцтва стала папулярным рэлігійным рухам. Сярод беларускіх пратэстантаў выдзялялася група, якая называлася "Літоўскія браты". На іх думку, у аснове жыцця павінна ляжаць біблейская любоў і роўнасць усіх перад Богам. Дзяржаву і права Літоўскія браты лічылі шкоднымі таму, што яны пабудаваны на прымусе, гвалце і падпрадкаванні аднаго чалавека другому. У сувязі з гэтым, Літоўскія браты былі перакананы, што сапраўдны хрысціянін, не павінен падпрадкоўвацца дзяржаўным органам, мець залежных сялян і звяртацца ў суд для вытрашэння канфліктаў.

Іван Бохан і яго жонка - беларускія шляхцічы. Разам з іншымі сем'ямі блізкіх сяброў, якія таксама належылі да Літоўскіх братоў (усяго дванаццаць чалавек), яны вырашылі, што будуць жыць па прынцыпах і правілах, у якія вераць. Іван Бохан прапанаваў ім стварыць абшчыну, якая будзе ізалявана ад дзяржавы і астатняга грамадства, і жыць у гэтай абшчыне па правілах, прынятых самімі абшчыннікамі. Ён таксама пропанаваў ім вызваліць прыгонных

сялян, прадаць свае гаспадаркі, раздаць грошы бедным, а самім пасяліцца на яго землях, якія ён перадае ва ўласнасць абшчыны. Усе дванаццаць чалавек пагадзіліся і зрабілі ўсё так, як прапанаваў Іван Бохан. У абшчыне ўсё было агульным: і зямля, і дамы, і грошы, і прылады працы, а самі абшчыннікі былі роўныя адзін аднаму як браты і сёстры. Усе спрэчныя пытанні яны вырашалі самі на агульных сходах.

Пасля двух гадоў сумеснага жыцця, паміж абшчыннікамі, пачаліся канфлікты. На адным з агульных сходаў, за ўчынены жонкай Івана Бохана крадзеж, на падставе правілаў абшчыны, было прынята рашэнне аб выгнанні яе з абшчыны. З дадзеным рашэннем не пагадзіўся толькі Іван Бохан, бо ён хацеў, каб яго жонка і далей заставалася з ім. Астатнія абшчыннікі былі катэгарычна супраць і прынялі рашэнне аб выгнанні з абшчыны не толькі жонкі, але і самога Івана Бохана.

Пасля прыняцця агульным сходам рашэння аб выгнанні Івана Бохана і яго жонкі, Іван Бохан запатрабаваў ад астатніх абшчыннікаў ад'ехаць з яго маёнтка, паколькі гэта яго ўласнасць і ён не жадае, каб чужыя людзі знаходзіліся на яго зямлі.

У сваю чаргу абшчыннікі адмовіліся, і нагадалі, што Іван Бохан сам перадаў зямлю ва ўласнасць абшчыны і цяпер гэта не яго ўласнасць. Яны ж, таксама як Іван Бохан, не маюць нічога свайго і ім німа куды ісці і за што жыць. Акрамя гэтага Іван Бохан, як адзін з Літоўскіх братоў, не можа звяртатца ў суд, бо гэта будзе выступ супраць усіх прынцыпаў у якія яны вераць.

Іван Бохан падае іск у дзяржаўны суд з тым, каб пачалі справу аб незаконным захопе яго зямлі абшчыннікаў прымусова выселілі з яго земляў.

Дзякуючы таму, што прававыя нормы з'яўляюцца найбольш эфектыўнымі сярод іншых сацыяльных нормаў, часам людзі пачынаюць думаку, што пры дапамозе права можна вырашыць любое пытанне. У Беларусі ў час Савецкага саюзу прававымі нормамі адміністративную ўласнасць і грошы. Гэтая норма была прынятая не гледзячы на тое, што большасць насельніцтва хацела і імкнулася захаваць сваю зямлю, а за працу на мануфактурах і заводах жадала атрымліваць грошы, а не карткі. Дадзеныя прававыя нормы супярэчылі і агульным эканамічным нормам - у выніку, грамадства пачало бяднець і дэградаваць. Дачакаўшы поўнай разрухі гаспадаркі, уладам, для таго каб выжыць, давялося адміністру прававыя нормы якія пярэчылі падставовым эканамічным нормам. Улады зразумелі, што далёка не ўсе пытанні можна вырашыць пры дапамозе права. З практикі вядома, што існуе абмежаванне таго, што мы можам чакаць ад прававых нормаў.

Паколькі грамадства ўяўляе сабой складаны механізм, для яго ўрэгулявання неабходна існаванне розных відаў сацыяльных правілаў-нормаў. Сярод найбольш пашыраных сацыяльных правілаў-нормаў можна назваць маральныя, рэлігійныя, прававыя, палітычныя і эканамічныя. Усе сацыяльныя нормы разам складаюць сістэму правілаў, іначай кажучы, кожнае з правілаў дапамагае іншым ва ўрэгуляванні грамадскага жыцця. Усе правілы знаходзяцца ў залежнасці і падпарадкованні ніжэйшых вышэйшым, аднаго правіла другому. На працягу гістарычнага шляха розныя з гэтых правілаў мелі большую ці меншую сілу і займалі ў іерархіі сацыяльных нормаў разныя месцы. Сёння вышэйшую сілу маюць прававыя нормы, таму што яны ўсталёўваюцца дзяржавай і з'яўляюцца абавязковымі для выканання. Аднак значнасць і роля, якую выконваюць прававыя нормы, не азначае, што яны адасоблены ад іншых сацыяльных нормаў. Іншыя сацыяльныя нормы значна ўплываюць на фармаванне прававых правілаў-нормаў.

Хатніе заданне:

1. Прачытайце выпадак і вызначце асабістое стаўленне да яго.
2. Адкажыце на наступныя пытанні:
 - ці трэба абшчыннікаў прыцягваць да адказнасці за незаконнае знаходжанне ў маёнтку Івана Бохана? Абгрунтуйце свой адказ;
 - запішыце ў сыштку па 3 аргументы на карысць Івана Бохана і ў абарону пазіцыі абшчыннікаў;
 - якія нормы ўрэгулёўвалі дадзеную ситуацыю? Якая сувязь тут паміж прававымі, маральнімі, рэлігійнымі нормамі і нормамі ўсталяванымі абшчыннікамі? Ці было маральная з пункту гледжання Івана Бохана падаваць у суд на абшчыннікаў? Ці было законным падаць у суд? Якія з нормаў знаходзяцца вышэй і чаму? Растлумачце сваю пазіцыю. Коратка занатуйце свае думкі ў сыштку.
3. Вызначце, якую ролю ў грамадстве граюць маральныя, рэлігійныя, прававыя нормы. Якія з іх маюць вышэйшую сілу? Абгрунтуйце свой адказ.

ПРАВАВЫЯ І НЕПРАВАВЫЯ ЗАКОНЫ

Права можна прадстаўіць як сукупнасць нормаў, якія ўсталеўваюцца дзяржавай. Нормы не існуюць самі па сабе, а запісваюцца ў пэўных дакументах - законах. Законы рэгулююць разнастайныя грамадскія адносіны - у сферы працаўладкавання, сямейна-шлюбных адносін, у сферы прадпрымальніцтва і г.д. Як узніклі законы, чым яны адрозніваюцца ад іншых дакументаў, якія ўтрымліваюць прававыя нормы, што такое прававыя і неправавыя законы - можна будзе даведацца з гэтай главы.

А. Першыя прававыя нормы існавалі ў вуснай форме. Гэта былі звычайі. З'явіліся яны шмат стагоддзяў таму, у першынственным грамадстве. У кожнага племені былі свае звычайі, за іх невыкананне самым страшным пакараннем было выгнанне чалавека з племені - такія людзі звычайна гінулі ў дзікім лесе. Для старажытных людзей гэта былі неабходныя законы выжавання ў дзікай прыродзе. Але гэтыя нормы нідзе не запісваліся. Частка з іх забывалася і таму не выконвалася. Пазней людзі прыйшлі да выіновы, што ўсе прававыя нормы лепей замацоўваць на паперы, камянях, дошчачках.

У 1901 годзе французская археалагічная экспедыцыя, якая раскопвала г. Сузы, на ўсход ад старажытнага Вавілона, знайшла базальтавы слуп, які цалкам быў пакрыты клінапісом. Гэта ўнікальная знаходка была старажытнейшай (XIII стагоддзе да н.э.) крыніцай права - Зводам законаў цара Хамурапі. У адрозненні ад рымлян і славян, якія пісалі законы на драўляных дошчачках, старажытнаусходнія народы выкарыстоўвалі камень, так як дрэва там было няшмат. "Слуп законаў" выступаў на гарадской плошчы і павінен быў служыць правасуддзю і адначасова нагадваць: Ніхто не можа адмаўляцца ад выканання закона, спасылаючыся на няведенне права!

У сучасным праве існуе вельмі важны дакумент, у якім запісаны прававыя нормы. Гэты дакумент называюць законам.

Закон - гэта дакумент, які прымаецца ў асаблівым парадку заканадаўчым органам краіны і рэгулюе найбольш важныя пытанні дзяржаўнага і грамадскага жыцця. Закону павінны адпавядаць усе астатнія прававыя акты.

Так, у Рэспубліцы Беларусь на сенняшні момант існуе каля 800 законаў. Самы галоўны закон у краіне - **Канстытуцыя**. Ад усіх іншых яна адрозніваецца тым, што ў ёй запісаны агульныя правілы, па якіх мы, грамадзяне краіны, паважаючыя сваю радзіму і іншых людзей, павінны жыць. У Канстытуцыі замацаваны не толькі нашыя абязязкі, але і нашыя права, а таксама абязязкі дзяржавы перад сваімі грамадзянамі.

У іншых законах запісаны больш дакладныя нормы, якія раскрываюць і тлумачаць нормы Канстытуцыі. Напрыклад, Закон "Аб правах дзіцяці" замацоўвае самыя важныя і неад'емныя права кожнага з дзяцей: права на жыцце, жылле, адукацыю, а таксама ў законе запісана, як кожны маленькі грамадзянін краіны можа абараніць свае права. У законе "Аб абароне правоу спажыўцу" замацоўваюцца права і абязязкі прадаўцу і пакупніку, а таксама тое, якім чынам мы, пакупнікі, можам абараніць свае права на набыцце якасных рэчаў.

Слова "заканадаўства" ахоплівае не толькі Канстытуцыю і законы, а таксама і шэраг іншых дакументаў, у якіх утрымліваюцца прававыя нормы. Гэтыя прававыя акты ў адрозненне ад закона прымаюцца не Парламентам, а міністэрствамі, камітэтамі, мясцовымі выканкамі. Называюцца гэтыя дакументы - **падзаконныя прававыя акты**. Яны выдаюцца для больш падрабязнага тлумачэння законаў. Напрыклад, у законе "Аб падатках і зборах", які прыняты Парламентам, утрымліваецца палажэнне аб тым, што пры выкананні пэўных дзеянняў прадпрымальнікі маюць права на ільготы па падатках. А ў

інструкцыях, якія выдае Дзяржаўны падатковы камітэт, ёсць дакладнае тлумачэнне, якія памеры ільгот могуць быць і што дакладна трэба зрабіць, каб іх атрымаць. Адной з прычын, чому існуюць падзаконныя акты, з'яўляецца тое, што, калі б у законах утрымліваліся ўсе падрабязнасці, то яны б выглядалі, як збор сачыненняў вялікіх пісьменнікаў. Гэта значна ўскладняла б практычную працу з імі. Існуюць пэўныя правілы прынняця падзаконных актаў. Самыя ж галоўныя з іх гэта:

Па-першае, падзаконныя акты павінны адпавядаць Канстытуцыі і закону, на ўдакладненне якога былі прынятыя.

Па-другое, падзаконныя акты павінны быць прынятыя органам, у чыю кампетэнцыю ўваходзіць вырашэнне падобных пытанняў.

Б. Законы прымаюцца, існуюць, па ім жыве грамадства. Але ўсё ж такі, у жыцці здараецца, што законы бываюць розныя - справядлівыя і несправядлівыя, гуманныя і антыгуманныя, сумленныя і несумленныя. У гэтых выпадках юрысты вядуць размову пра прававыя і неправавыя законы. Што маецца на ўвазе, калі гаворыцца, што закон з'яўляецца прававым?

У папярэдніх главах мы з вамі размаўлялі пра добрыя і дрэнныя правілы. Кожны закон таксама змяшчае правілы, па якіх жыве грамадства. І, адпаведна, кожны закон павінен адпавядаць тым рысам добра грамадства, якія мы ўжо разглядалі папярэдне. Аднак закон больш складаная з'ява, чым проста правіла, і таму, прававы закон, акрамя рысаў добра грамадства, павінен адпавядаць фармальным рысам прававога закона.

Фармальныя рысы прававога закона

1. Прававы закон не павінен утрымліваць палажэнняў, якія ўціскаюць інтарэсы і права значнай часткі насельніцтва краіны.

Канешне, закон не можа задавальняць абсалютна ўсіх людзей ў краіне. Ён не для гэтага ствараецца. Аднак, мы павінны памятаць, што законы выдаюцца, каб уладкаваць жыццё ў дзяржаве найлепшым чынам. Таму ўсе нарматыўныя акты, пачынаючы з Канстытуцыі і сканчаючы самым дробным пастанаўленнем, не павінны ўтрымліваць палажэнняў, якія б абаранялі інтарэсы нейкай нязначнай часткі насельніцтва, а для большасці стваралі б немагчымыя ўмовы існавання. Закон павінен стаяць на стражы абароны правоў і інтарэсаў грамадзян дзяржавы. Гэта асноўная мэта існавання законаў.

2. Прававы закон павінен прымацца заканадаўчым органам краіны.

Правам прымаць законы звычайна надзелены толькі адзін адмысловы орган краіны. Гэтае права замацоўваецца Вышэйшым законам - Канстытуцыяй. У сучаснасці заканадаўчым органам дзяржаў суверetu пераважна з'яўляецца Парламент. Дэпутаты ў Парламент абіраюцца народам і прадстаўляюць інтарэсы сваіх выбаршчыкаў. Таму, калі Закон прымаецца асобай ці органам, які не мае на гэта права, адбываецца парушэнне правоў кожнага грамадзяніна краіны на адстойванне сваіх інтарэсаў праз прадстаўніка ў Парламенце.

3. Прававы закон павінен мець дакладна вызначаную працэдуру змены.

Гэта правіла ўсталявана для таго, каб законы маглі гарантаваць стабільнасць для грамадства і для таго, каб пазбегнуць гвалтоўных і некантралюемых змен заканадаўства. Правам змяняць законы надзелены Парламент - той, хто іх прымае. Але гэта зусім не значыць, што закон набывае статус нязменнага, калі Парламент адмаўляеца яго змяніць. Існуе шэраг магчымасцей паўплываць на змену закона: можна ініцыяваць збор подпісаў звычайных грамадзян, якія хочуць унесці змены, альбо наогул адмяніць нейкі закон. І ў выпадку, калі гэта зроблена згодна з законам, заканадаўчы орган не мае права адмовіць у разглядзе пропановы.

4. Прававы закон павінен быць апублікованы.

Для таго, каб грамадзяне выконвалі прававыя нормы, трэба, каб яны мелі магчымасць азнаёміцца з імі. Гэта адбываецца шляхам апублікання закона ў газетах, зборніках законаў, распаўсюджвання праз усе сродкі камунікацыі (інтэрнэт, тэлебачанне і г.д.). Кожны закон павінен быць апублікованы яшчэ і афіцыйна, каб на яго можна было спасылацца ў судзе і іншых установах.

Гісторыя прыводзіць шматлікія прыклады неправавых законаў, якія хаця і адпавядалі цалкам фармальным рысам прававога закона, аднак былі прынятыя з парушэннямі рысаў добрага правіла. Напрыклад, нейкі правіцель з італьянскага горада Локры па імені Зелеўк выдаў наступны закон: усякі, хто пад час хваробы вып'е без парады ўрача неразбаўленага віна, хай потым і паправіўшыся, павінен быць пакараны смерцю, таму што зрабіў так, як было не прадпісаны. Памятаце, што кожнае пакаранне павінна быць адпаведным парушэнню?

У законе ўсё павінна быць збалансавана. Толькі тады яго можна з упэўненасцю назваць прававым.

В. Прыняцце ў краіне шэрагу неправавых законаў звычайна прыводзіць да палітычнай і грамадской нестабільнасці. Большасць

населеніцтва краіны знаходзіцца ў прыгнечаным стане, не развіваецца эканоміка, адбываецца значны падзел грамадства на багатых і бедных, людзі не маюць магчымасці ўдзельнічаць у прыняцці дзяржаўных рашэнняў. Досьці змрочная карціна. Нам здаецца, што так на самой справе ў наш час быць не можа. Але закон - гэта моцная зброя, якая можа як абараніць, так і нашкодзіць. Ідэя прававой дзяржавы - дзяржавы, у якой усе законы прававыя, - мэта ўсіх сучасных краін. Сёння ўся міравая супольнасць уважліва сочыць за тым, каб у асобных дзяржавах не ствараліся такія ўмовы, пры якіх людзі гэтых краін былі б неабароненыя ад сваволу з боку дзяржавы.

Аднак, часцей за ўсё грамадзяне той краіны, у якой мае месца прыняцце неправавых законаў, не чакаюць знешній дапамогі і ўмяшальніцтва. Калі прымаецца неправавы закон, ён абавязкова парушае нечыя права. Такой сітуацыі можна супрацьдзейнічаць шляхам актыўнага стаўлення да падзеяў у дзяржаве. Грамадзяне павінны ведаць, што іх меркаванне, калі яно прадумана і публічна выказана, ніколі не застанецца без увагі.

Існуе шмат шляхоў уздзейння на сітуацыю, якая ствараецца пры прыняцці неправавых законаў. Іх можна ўмоўна падзяліць на законныя і гвалтоўныя.

Законныя дзеянні – комплекс дзеянняў, прадугледжаных і дазволеных законамі краіны і накіраваных на рэалізацыю правоў грамадзян.

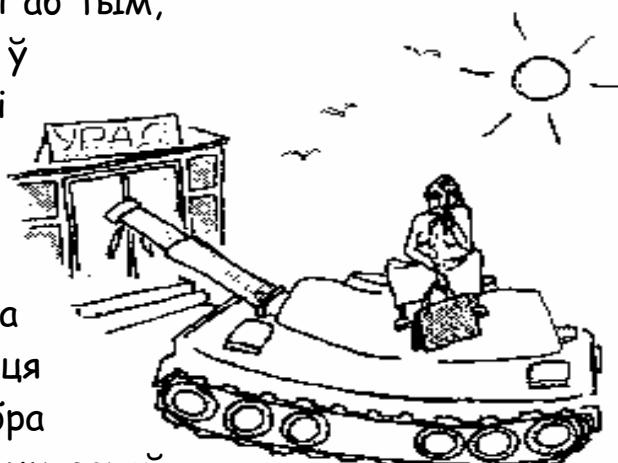
У першую чаргу давайце звернемся да **законных метадаў**. Гэта такія спосабы, як грамадскія абмеркаванні прынятых неправавых законаў на тэлебачанні, радыё, у газетах, на сходах, мітынгах, пры непасрэднай сустрэчы з законатворцамі. Грамадзяне таксама могуць выказваць сваю незадаволеннасць пікетамі, дэмансстрацыямі, страйкамі. Падчас правядзення такіх мерапрыемстваў ва ўсіх жадаючых, нязгодных з прынятым законам, ёсць магчымасць выказаць сваё меркаванне і пропановы. Да таго ж, звычайна, вынікам

правядзення такіх масавых акцыяў становіцца перадача лістоў і зваротаў у дзяржаўныя органы з патрабаваннямі аб адмене ці змене закона.

Любое абмеркаване для дасягнення найлепшых вынікаў павінна праходзіць арганізавана. Вы, пэўна, чулі, што па тых ці іншых важных пытаннях праводзяцца грамадскія слуханні ці дэбаты з удзелам усіх зацікаўленных бакоў. Усё часцей можна ўбачыць і пачуць дэбатуючых грамадскіх дзеячоў у тэле- і радыёэфіры. Гэта адзін са спосабаў эфектыўнай арганізацыі абмеркавання. Да пачатку дэбатаў вызначаецца тэза - спрэчнае выказванне ці меркаванне, якое будуць абмяркоўваць удзельнікі. Да дэбатаў удзельнікі абавязкова рыхтуюцца загадзя для таго, каб аргументавана і эфектна выказаць сваё меркаванне, а таксама прыцягнуць на свой бок аднадумцаў.

Гісторыя таксама ведала і надаль запісвае на сваіх старонках выпадкі **гвалтоўных акцыяў** пратэсту. Рэвалюцыі, байкоты, перавароты, путчы, захопы ўлады - усе гэтыя незаконныя шляхі ўздзеяння на тых, хто прымае законы, прыводзяць да розных вынікаў. Часам здаецца, што іншага спосабу проста не існуе. Напрыклад, згодна Канстытуцыі нейкай краіны грамадзяне не маюць права праводзіць публічныя акцыі, законы прымае адзін чалавек, а сродкі масавай інфармацыі падпарадкованы дзяржаве і не даюць аб'ектыўнай інфармацыі аб тым, што адбываецца ў краіне. І тады ўход ідуць зброя і гвалт. Вынікі такога спосабу змены сітуацыі, як вы пэўна ведаецце, бываюць розныя. Напрыклад, рэвалюцыя ў Англіі яшчэ ў 13 стагоддзі дала штуршок для развіцця парламентарызма. Усе добра ведаюць і прыклад Вялікай французскай рэвалюцыі 18 стагоддзя. Аднак, мы павінны заўсёды памятаць, што яшчэ ні адна такая акцыя не прыйшла, каб не забраць нечага жыцця.

Няма адзінага адказу, які са спосабаў уздзеяння на дзяржаву пры існаванні неправавых законаў лепшы. Мы памятаем Гітлера, які прыйшоў да ўлады законным шляхам - праз выбары, і вайну, якая стала наступствам гэтай улады і патапіла ў крыіві палову планеты. Таксама мы ведаем і пра барацьбу з аўтарытарнымі рэжымамі зусім нядайна, якая ішла на Балканах.

Законы з'ўляюцца самым галоўным з прававых дакументаў. Яны накіраваны на рэгулюванне самых важных і агульных грамадскіх адносін. Таму для дасягнення дабрабыту ў грамадстве яны павінны быць прававымі, гэта значыць, не парушаць правоў чалавека, абараняць сваіх грамадзян, выконвацца не шляхам прымусу, а ўсведамленнем грамадзянамі іх неабходнасці. Прававыя законы - гэта каштоўнасць сучаснай дзяржавы. Прыняцце неправавых законаў ставіць пад сумненне рэпутацыю той краіны, у якой яны прымаюцца. Калі грамадзян не задавальняе якасць закона, яны могуць паўплываць на яго змену. Які шлях яны абіраюць для гэтага залежыць толькі ад склаўшайся сітуацыі і сумлення людзей.

Хатніе заданне:

- Падумайце і вызначыце сваё стаўленне да меркавання:

НЕПРАВАВЫЯ ЗАКОНЫ МОЖНА ЗМЯНЯЦЬ НЕЗАКОННЫМ ШЛЯХАМ

- Запішыце у сшытак 4 аргументы "за" і "супраць" гэтага выкавання.

3. Знайдзіце і запішыце ў сшытак прыклады, якія падмацоўвалі б кожны з вашых аргументаў (гэта могуць быць цытаты, газетныя заметкі, прыклады гістрычных падзеяў, вынікі навуковых даследванняў).

ЯК СТВАРАЮЦЦА ЗАКОНЫ

Як вы памятаеце з папярэдніх главаў, права з'явілася не адразу. У гэтай главе размова пойдзе аб тым, як з'яўляюцца на свет законы: як выглядае працэс нараджэння закону, хто займаецца гэтай няпростай справай, а таксама пра тое, як мы можам паўдзельнічаць у стварэнні законаў.

А. Адначасова са з'яўленнем прававых нормаў вызначылася і кола людзей, якія іх усталёўвалі. У мінульым законы прымаліся каралім і князямі. Аднак неабходнасць калектыўнага вырашэння найбольш значных пытанняў людзі зразумелі таксама даўно. Амаль любое зневінне самастойнае рашэнне ўладара прымалася пасля абмеркавання з бліжэйшым атачэннем. У далёкім мінульым на Беларусі важныя пытанні грамадскага жыцця прымаліся на агульным сходзе ўсіх дарослых свабодных мужчын - Вечы. Гэты сход збіраўся нерэгулярна, на ім прымаліся законы, замацоўваўся мір, абвяшчалася вайна, прымаліся рашэнні аб запрашэнні і выгнанні князя. У часы Вялікага княства Літоўскага адным з найвышэйшых органаў дзяржаўнай улады быў з'езд феадалаў - Сойм. З сярэдзіны 16 стагоддзя Сойм пачаў збірацца рэгулярна, меў шырокія паўнамоцтвы, і таму мы смела можам казаць, што з гэтага часу на Беларусі з'явіўся прадстаўнічы орган - Парламент. У свеце падобныя прадстаўнічыя органы, куды ўваходзілі прадстаўнікі ад розных слаёў грамадства, і якія маглі прымаць рашэнні, абавязковыя для ўсёй дзяржавы, з'яўляліся як раней, так і пазней за Беларусь. Але самае галоўнае, што абыядноўвала гэтыя ўстановы - гэта тое, што, па-першае, іх з'яўленне дазволіла абмежаваць уладу правіцеляў, а, па-другое, інтарэсы большай часткі насельніцтва такім ці іншым чынам былі прадстаўленыя праз іх абрannікаў. А таксама тое, што менавіта яны пачалі прымаць законы, па якіх жыла краіна.

Самы першы Парламент у свеце з'явіўся яшчэ ў 1265 г. у Англіі.

Парламент (фр. parler - размаўляць) — вышэйшы прадстаўнічы, заканадаўчы орган, створаны часткова ці цалкам на выбарных пачатках.

Развіццё парламентарызму, як падставы дэмакратыі, ішло сваім ходам. І сёння амаль кожная краіна мае прадстаўнічы орган, які займаецца распрацоўкай і прыняццем важных для дзяржавы актаў - законаў.

У кожнай краіне ён называецца па-рознаму. У Германіі - Бундэстаг, у ЗША - Кангрэс, у Кыргызстане - Жогорку Кэнэш, на Украіне - Вярхоўная Рада, у Расіі - Дума, у Польшчы - Сейм. На Беларусі Парламент называецца **Нацыянальным сходам**.

Паўнамоцтвы ў Парламента досыць разнастайныя. Але ж самыя асноўныя - гэта распрацоўка і прыняцце законаў і прадстаўніцтва інтерэсаў розных слаёў насельніцтва. Глава 4 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь цалкам прысвечана пытанням працы Парламента.

Распарадак працы Парламента вельмі своеасаблівы: працуе ён сесіямі - восенская, якая доўжыцца два з паловай месяцы, і вясенняя, працягласць якой трох месяцы. Перапынак паміж імі называецца парламентскімі канікуламі. Людзі, якія абіраюцца для працы ў Парламенце, называюцца **дэпутатамі**.

У выніку выбараў дэпутатамі Парламента становяцца розныя асобы, прафесіяналы ў розных галінах чалавечай дзейнасці. Пад час працы дэпутаты ўтвараюць нібыта групы па інтерэсах - **фракцыі**.

Фракцыя (лат. fractio - разламыванне) - як правіла, арганізаваная група сябраў палітычнай партыі, саюза партый, грамадскіх аб'яднанняў, якая праводзіць іх палітыку ў Парламенце ці органах мясцовага самакіравання.

Фракцыйная праца больш распаведжаная за мяжой, дзе ў выбарах арганізавана ўдзельнічаюць палітычныя партыі, саюзы, грамадскія аб'яднанні. Калі прадстаўнікі гэтых розных груп

трапляюць у Парламент, яны аб'ядноўваюцца для больш эфектыўнай абароны інтарэсаў таго слоя насельніцтва, які іх абраў, і які яны прадстаўляюць у Парламенце. Галоўнае ў такой працы - гэта знайсці кампраміс паміж інтарэсамі. Хаця, вядома, не абыходзіцца і без сутыкнення меркаванняў. Але ж асноўнае, што аб'ядноўвае ўсіх гэтых людзей, гэта тое, што іх прафесія - прымасъ законы, па якіх будзе потым жыць цэлая краіна.

Як жа гэта адбываецца?

Б. Прыняцце законаў не такая ўжо заблытаная і складаная справа, як можа здацца на першы погляд. Трэста вельмі адказная. Сама працэдура, якая называецца **заканадаўчым працэсам**, дакладна апісана ў Канстытуцыі.

Заканадаўчы працэс - парадак дзеяйнасці заканадаўчага органа па стварэнню законаў.

Любы закон пачынаецца з праекта. Распрацоўкай праекта закона звычайна займаюцца прафесіяналы - юрысты.

Праект закона, да таго як стаць сапраўдным законам, па якому будзе жыць грамадства, праходзіць ясна акрэсленыя стадыі, ці крокі:

**1. Заканадаўчая ініцыятыва
(унясенне законапраекта)**

2. Абмеркаванне законапраекта

3. Прыняцце закона

4. Апублікаванне закона і ўступленне яго ў дзеянне

Працэдура прыняцця закона вельмі падобна да працэса прыняцця любых іншых рашэнняў:

1. Спачатку ў некага ўзнікае ідэя. Да прыкладу - аб правядзенні агульнашкольнага Дня вучнёўскага самакіравання. Што неабходна, каб яна стала рэчаіснасцю? Для таго, каб звярнуцца да дырэктыві школы з гэтай прапановай недастаткова толькі ідэі. Трэба падрабязна распрацаваць розныя арганізацыйныя пытанні, каб ідэя прыняла выгляд дакладнай сур'ёнай прапановы. Потым ініцыятыўная група, хучэй за ўсё, займецца пошукам аднадумцаў ці, нават, зборам подпісаў пад заявай да дырэктора. Гэта робіцца звычайна для дэманстрацый важнасці дадзенай прапановы для шырокага кола асобаў.

Таксама і ў выпадку з законам. Першае, што адбываецца на шляху прыняцця закона - з'яўляецца **законапраект**. Права ўнісення законапректа на разгляд у Парламент называецца **правам заканадаўчай ініцыятывы**. Канстытуцыя дакладна вызначае, што з прапановай законапректа могуць звярнуцца:

- дэпутат Парламенту**
- Прэзідэнт**
- Урад**

• а таксама самі **грамадзяне** краіны, якія валодаюць **выбарчым** правам (значыцца маюць права выбіраць і быць абраннымі на выбарныя пасады) у колькасці не менш як **50 тысяч** чалавек. Гэта не значыць, што ўсе 50 тысяч павінны сабрацца і пайсці з праектам закона ў Парламент. Проста ініцыятарамі павінна быць сабрана неабходная колькасць подпісаў у падцверджанне патрэбнасці закона.

Законапраект, які падаецца для разгляду ў Парламент любой асобай ці групай асобаў, якія маюць на гэта права, павінен быць абавязкована разгледжаны на паседжанні Парламента.

2. Гэта і адбываецца на наступным этапе. *Вернемся да прапановы правядзенні Дня самакіравання ў школе. Пасля яе распрацоўкі і ўдакладнення пропанова выносіцца на суд грамадскасці. На Сход школы, напрыклад. Ініцыятар распавядае пра сутнасць ідэі. Пачынаецца абмеркаванне. На кожную ідэю ў розных*

людзей заўсёды ёсьць свае меркаванні. Нехта не згодзен, некаму ўсё роўна, а ў некага, магчыма, з'явіліся новыя ўдакладненні.

Менавіта ў гэтым і заключаецца працэс абмеркавання законапраекту. На паседжанні Парламента, якое прыісвечана разглядзе праекта закона, той, хто выступіў з заканадаўчай ініцыяітывай, робіць даклад па сутнасці будучага закона. Таксама з дакладам-заключэннем па праекту выступае адпаведная камісія ці камітэт Парламента. Напрыклад, калі законапраект тычыцца экалагічных пытанняў, то "дыягназ" аб яго жыццяздольнасці ставіць парламентская камісія, якая займаецца праблемамі аховы навакольнага асяроддзя. У выніку абмеркавання на паседжанні Парламента праект можа быць:

- 1) адабраны і ў яго могуць быць унесены неабходныя змены і дапаўненні,
- 2) прызнаны неактуальным і непатрэбным,
- 3) адпраўлены на дапрацоўку.

На этапе абмеркавання законапраекта важную ролю можа адыграваць грамадства. Законапраекты перад тым, як прымацца, звычайна друкуюцца ў газетах, рассылаюцца ва ўстановы, якія займаюцца той дзеянісцю, якая будзе рэгулявацца гэтым законам у выпадку яго прынняцца (напрыклад, Крымінальны кодэкс перад прынняццем рассылаеца ў міліцыю, прокуратуру і суды), і такім чынам выносяцца на **грамадскае абмеркаванне**. Арганізацыі, установы і грамадзяне (!) могуць выказаць сваё меркаванне па праекту будучага закона, прапанаваць змяненні і дапаўненні, якія, як яны лічаць, палепшаць закон. Свае пропановы яны могуць дасылаць свайму дэпутату, абрачкаму ад іх акругі ў Парламент, на адрес Парламента, з адзнакай на капэрце, у якую камісію накіроўваеца пропанова, ці адзнакай, па якому законапраекту падаюцца пропановы. Па законапраектах таксама могуць быць арганізаваны **грамадскія слуханні** - сходы грамадскасці, на якіх праходзіць публічнае абмеркаванне будучага закона і прымаюцца пропановы і

дапаўненні. Гэтыя прапановы потым накіроўваюцца ў Парламент ад імя гэтай групы. На Беларусі такая практыка пакуль што не вельмі распаўсюджаная, але прыклады ўжо ёсць: узімку 2001 года на грамадскае абмеркаванне выносіўся закон "Аб адукцыі", і законатворцы прынялі да ўвагі некаторыя прапановы, якія былі зроблены моладзевымі арганізацыямі, -- у праект былі ўнесеныя адпаведныя змены.

3. І вось усе дапаўненні, заўвагі ўлічаныя, унесены патрэбныя змены ў прапанову аб правядзенні Дня школьнага самакіравання. Што засталося зрабіць для таго, каб прапанова стала рашэннем? Прычым рашэннем большасці школьнай грамадскасці, а не групы ініцыятараў? Зразумела, праводзіцца галасаванне, вынікі якога і адлюстроўваюць наколькі дадзенае рашэнне патрэбна вашаму школьнаму грамадству.

Праект закона становіцца законам таксама шляхам галасавання.

Прынятый лічыцца праект, за які прагаласавала больш за палову дэпутатаў ($50\% + 1$ голас - гэта ўжо больш за палову) ад поўнага складу Парламента.

Што робіцца пасля агульнага прыняцця рашэння аб правядзенні Дня вучнёўскага самакіравання? Разумна было б узгадніць яго з дырэкторам, праўда? Таму заява ад Сходу школы трапляе на подпіс дырэктору.

Прыняты закон накіроўваецца на подпіс Презідэнту. Для гэтага Канстытуцыяй вызначаецца дзесяцідзённы тэрмін. Калі Презідэнт згодны з тэкстам закона, ён, зразумела, падпісвае яго. Дарэчы, закон, які Презідэнт не вярнуў на працягу двух тыдняў для перагляду ў Парламент, аўтаматычна лічыцца падпісаным. Калі

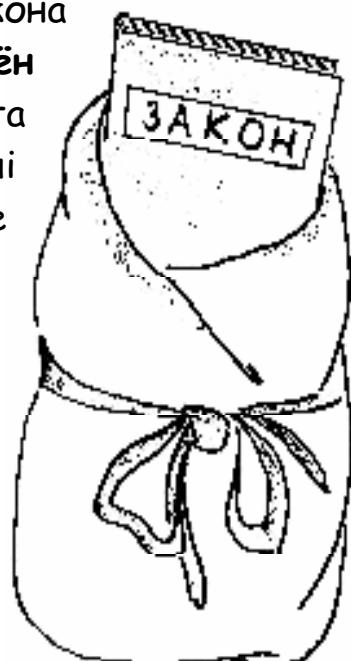
Прэзідэнт не згодны з прынняццем закона, ён адпраўляе яго на дапрацоўку ў Парламент.

4. Усё патрэбнае, каб добрая ідэя аб правядзенні Дня самакіравання стала рэчаіснасцю, было паспяхова зроблена. Усе адабрэнні былі атрыманы. І што далей? А далей усё проста. Трэба вызначыць тэрмін для правядзення гэтага важнага мерапрыемства і абвясціць пра гэта школьнай грамадскасці.

У выпадку з прынняццем закона ўсё адбываецца наступным чынам. Аб тым, што з'явіўся новы закон, які трэба выконваць, павінны даведацца людзі. Заканадаўствам вызначаецца, што адзінымі выданнямі, у якіх ажыццяўляеца **афіцыйная публікацыя** законаў і іншых нарматыўных актаў, з'яўляюцца Нацыянальны рэестр прававых актаў Рэспублікі Беларусь і газеты "Звязда", "Народная газета" і "Рэспубліка". Гэтыя выданні абавязкова публікуюць усе новапрынятые законы. Усе астатнія выданні - па свайму ўласнаму жаданню, і публікацыя ў іх не з'яўляеца афіцыйнай. Спасылацца ў судах, іншых афіцыйных установах і ў важных паперах можна толькі на афіцыйныя выданні.

Што тычыцца тэрміну пачатку дзеяння закона (уступлення яго ў сілу), то ён вызначаны як **10 дзён** з моманту яго афіцыйнага апублікавання. Гэта агульнае правіла, але могуць быць выпадкі, калі дакладная дата ўступлення закону ў дзеянне вызначана ў самім законе. Тэрмін гэты вызначаецца з меркавання мэтазгоднасці і рэальных абставін.

Вось так і з'яўляюцца на свет законы. Спецыяльна створаны для гэтага орган - **Парламент** - займаецца распрацоўкай і прынняццем заканадаўчых актаў, па якіх потым жывем мы з вамі. Наколькі тыя законы, якія прымаюцца ў краіне, будуць добрымі і будуць аб'ектыўна ўлічваць інтарэсы ўсяго грамадства, залежыць не толькі ад прафесійнасці

парламентарыяў. Само грамадства можа актыўна дапамагаць законатворцам у іх справе, выкарыстоўваючы свае права, такія, як права заканадаўчай ініцыятывы, магчымасць удзелу ў аформленні законапраектаў. Таксама мы павінны памятаць, што абіраючы дэпутата, мы таксама загадзя вырашаем, які чалавек будзе прастаўляць нашыя інтарэсы ў Парламенце падчас прыняцця законаў і адпаведна, якія законы будуць прымацца. Таму ўдзел у выбарах - гэта таксама ўдзел у стварэнні законаў.

Хатніе заданне:

Трачытайце прапанаваны законапраект.

**НЕПАЙНАЛЕТНІЯ АСОБЫ НЕ МАЮЦЬ ПРАВА
ЗНАХОДЗІЦЦА НА ВУЛІЦЫ ПАСЛЯ 21.30. ЗА ПАРУШЭНННЕ З
БАЦЬКОЎ БЯРЭЦЦА ШТРАФ У ПАМЕРЫ 5 МІНІМАЛЬНЫХ
ЗАРОБКАЎ.**

Адказы на наступныя пытанні адзначце ў сыштку:

1. Вызначце сваё стаўленне да пропанаванага законапраекта.
2. Хто можа быць зацікаўлены ў прыняцці такога закона?
3. Чые інтарэсы ён закранае?
4. Якія мэтыі ставяць перад сабой законатворцы ў дадзеным выпадку?
5. Як бы вы змянілі законапраект, каб ён, на ваш погляд, задавальняў большасць з зацікаўленых асоб.
6. Перамалюйце схему заканадаўчага працэса ў сыштак і адзначце, на якіх этапах прыняцця закона грамадзяне могуць упłyваць на гэты працэс.

ЯК ВЫКОНВАЮЦЦА ЗАКОНЫ. АБСКАРДЖАННЕ НЕЗАКОННЫХ ДЗЕЯННЯЎ ЧЫНОЎНІКАЎ

Цэлы стос законаў прыняты. Розныя міністэрствы, ведамствы і іншыя ўпраўлівачаныя органы прынялі таксама шэраг дакументаў для таго, каб удыхнуць жыццё ў фармальныя палажэнні закона. А далей? Далей закон пачынае дзеянічаць і дзеянічае ён праз выкананне яго асобнымі людзьмі. Нагляд за дакладным выкананнем законаў ажыццяўляюць адмысловыя кампетэнтныя органы дзяржаўной улады - абласныя і гарадскія выканавчыя камітэты, кіраўніцтва прадпрыемстваў і ўстаноў, міліцыя, прокуратура. Пра тое, хто адказвае за выкананне законаў, а таксама як абскардзіць незаконныя дзеянні чыноўнікаў, звязаныя з выкананнем законаў, пойдзе размова ў гэтай главе.

A. «Адмысловыя кампетэнтныя органы дзяржаўной улады» гучыць досыць абстрактна. Але ж заканадаўства вызначае, якія ўстановы адносяцца да дзяржаўных. Напрыклад, гэта падатковая інспекцыя, раённыя, гарадскія і абласныя выканкамы, міністэрствы, камітэты і іншыя. У кожнай канкрэтнай установе працуець конкретныя людзі. Гэтых людзей звычайна называюць **службовымі асобамі** ці папросту - чыноўнікамі. Праца чыноўнікаў гэтих устаноў звязана з тым, што яны на месцах сочачы за дакладным выкананнем законаў. Таму ім нададзены паўнамоцтвы прымаць рашэнні ад імя дзяржаўных органаў для таго, каб прымусіць некага дзеянічаць так, як прадпісаны законам (напрыклад, гарвыканкам можа выдаць пастанову, згодна з якой будынкі ў гістарычным цэнтры горада не могуць прадавацца ў прыватную ўласнасць і перабудоўвацца. Гэта будзе забяспечваць выкананне закона аб захаванні гістарычнай спадчыны краіны). Ці, наадварот, «даць зялёнае святло» чалавеку, каб ён мог скрыстацца правамі, якія нададзены яму законамі (напрыклад, рашэнні аб регістрацыі прыватных прадпрымальнікаў прымае аблвыканкам). Права прымаць такія рашэнні для службовых асобаў таксама ўсталявана законам. Значыцца, чыноўнікі на сваіх пасадах, таксама як і мы, выконваюць законы. Розніца толькі ў тым, што ад іх рашэнняў нярэдка залежаць лёсы іншых асобаў...

Старожытныя кітайцы казалі, што сутнасць чалавека праяўляеца, калі ён атрымоўвае ўладу над іншымі. Так склалася з дауніх часоў, што падсвядома людзі не заўсёды правільна ставяцца да чыноўнікаў. Як вы адчуваеце сябе, калі вас выклікаюць да дырэктара? Нават, калі ведаеце, што нічога дрэннага не зрабілі, напэўна, нейк беспакойна. Такое стаўленне да службовых асобаў, як да ўсемагутных «уладароў лёсаў чалавечых» спрыяе таму, што сапраўды чыноўнік пачынае сябе адчуваць менавіта так. А на самай справе гэтыя людзі прыняты на працу і атрымліваюць заробак з грошай, якія вашыя бацькі плоцяць у якасці падаткаў. І іх прамы абавязак - дзейнічаць у інтэрэсах грамадзян, якія звяртаюцца да іх. Гэта не жаданне чыноўніка аказываць паслугу ці не, гэта яго абавязак, таму што менавіта людзі нанялі яго на працу. Сваімі дзеяннямі службовыя асобы павінны дапамагаць грамадзянам выкарыстоўваць свае права, нададзеныя ім законам.

З гэтага вынікае простая рэч: калі нам адмаўляюць у здзяйсненні пэўных дзеянняў, альбо службовая асoba сваім рашэннем парушае нашыя права, мы маем права скардзіцца, патрабаваць прыцягнення яе да адказанасці і выканання патрэбных нам дзеянняў. Прычым скардзіцца могуць не толькі вашыя бацькі ці ўвогуле дарослыя асобы, але і непаўнагадовыя. А гэта значыць, што і вы таксама, калі закранаюцца вашыя інтэрэсы, можаце звяртацца з заявамі і скаргамі, якія тычацца дзеянняў чыноўніка. Для гэтага існуе пэўная працэдура. Юрыйсты называюць яе **абскарджаннем** дзеянняў. Гэтае права замацавана ў Канстытуцыі, а працэдура больш дакладна распісана ў Законе «Аб зваротах грамадзян» ад 6.06.1996.

Згодна закона грамадзяне маюць права звяртацца да службовых асобаў з заявамі і скаргамі.

Заявы - звароты грамадзян, у якіх утрымліваюцца патрабаванні аб рэалізацыі іх правоў і законных інтарэсаў.

Прыклад: Прадпрымальнік - мнагадзетны адзінокі бацька мае права на атрыманне ільгот па выплаце падаткаў на даходы ад прадпрымальніцкай дзейнасці. Але для таго, каб атрымаць гэтых ільготы, ён павінен напісаць заяву ў падатковую інспекцыю з просьбай аб прадастаўленні яму ільгот па выплаце падаткаў, з указаннем падставы.

Скаргі - звароты грамадзян, якія ўтрымліваюць патрабаванні аб абароне іх правоў і законных інтарэсаў, якія былі парушаныя дзеяннямі службовых асобаў адпаведных органаў, устаноў, арганізацый і прадпрыемстваў.

Прыклад: планавае размеркаванне жылля ў Гарвыканкамах ажыццяўляецца згодна дакладна вызначанай чаргі. Некалькі чалавек, якія стаялі на чарзе на атрыманне жылля, зауважылі, што размеркаванне адбываецца такім чынам, што тыя людзі, якія стаялі апошнімі ў чарзе, ужо атрымалі жыллё. Тыя жыхары, якія гэта зауважылі, напісалі скаргу на імя старшыні Гарвыканкама на дзеянні загадчыка жыллёвага аддзела гарвыканкама, які ў абыход чаргі на планавае атрыманне жылля, выдзяляе кватэры сваім знаёмым.

Б. Для зваротаў у розныя інстанцыі існуюць свае правілы. Разгледзім, якім жа чынам падаюцца і разглядаюцца заявы і скаргі.

- 1. Куды.** Існуюць вызначаныя ўстановы для разгляду зваротаў грамадзян. Скаргу на незаконныя дзеянні службовой асобы і заяву з патрабаваннем здзяйснення патребных дзеянняў можна накіраваць:
 - вышэйпастаўленай службовой асобе (гэта значыць начальніку таго чыноўніка, які не задаволіў вашу просьбу, ці парушыў нейкае права);

- у прокуратуру (туды можна звязацца, амаль ва ўсіх выпадках, калі вашыя права парушаюцца, а таксама, калі вам стала вядома, пра незаконныя дзеянні чыноўніка.);
- у міліцыю (калі чыноўнікам, на ваш погляд, здзейснена злачынства);
- у суд (калі дзеяннямі чыноўніка, які парушыў вашия права, вам нанесена шкода. Зварот у суд называецца іскавой заявай, ці іском).

Звароты павінны быць адрасаваны службовым асобам органаў ці ўстаноў, у кампетэнцыю якіх уваходзіць рашэнне пытанняў, якіх тычыцца зварот. Не страшна, калі зварот трапіць не па адрасу. У гэтым выпадку службовая асоба, якая не мае права разглядаць пастаўленыя ў звароце пытанні, павінна не пазней, чым праз пяць дзён накіраваць яго ў адпаведную інстанцыю і паведаміць аб гэтым чалавеку, які зварнуўся з заявай ці скаргай.

Напрыклад, калі ў суд трапляе скарга на чыноўніка, які за хуткае вытрашэнне вашай справы патрабаваў хабар, для праверкі фактаў, пададзеных у заяве, і, магчыма, узбуджэння крымінальнай справы, суд накіроўвае гэты зварот у міліцыю. А вам дасылаецца паведамленне аб перадачы матэрыялаў у міліцыю з указаннем асобы, адказнай за правядзенне праверкі.

2. Форма. У законе «Аб зваротах грамадзян» пазначаныя патрабаванні да формы заявай і скаргаў. На працягу жыцця чалавеку прыходзіцца складаць нямала розных афіцыйных дакументаў. Таму веданне правілаў сладання гэтых папер нашмат спрашчае працэс выкарыстання сваіх правоў.

Ніжэй пададзена «шпаргалка», як павінен выглядаць любы зварот і якія звесткі ён павінен ўтрымліваць.

Каму (пасада, назва ўстановы, прозвішча, імя, імя па бацьку)

(ад) каго (прозвішча, імя, імя па бацьку, адрес, тэлефон)
заява (скарга).

У залежнасці ад сутнасці можа змяшчаць:

- Уводная частка:** па якой прычыне звяртаецца асоба, ці сутнасць справы, вы павінны дакладна выкладні, што здарылася.
- Абгрунтаванне:** можа змяшчаць спасылкі на прававыя нормы або нейкія іншыя аргументы, якія тычацца прычыні звароту. Факты, чаму вы лічыце, што вашыя права парушаны
- Заключная частка:** чакаемыя вынікі ад заявы (скаргі), пытанні да адресата, просьба паведаміць аб рашэнні, якое было прынята па справе.

Дата

Подпіс

Да заявы можа быць прыкладзены дадатак, неабходны для падцвярджэння нейкіх фактаў, якія маюць месца ў заяве (копія квітка з крамы, у якой аблічылі, копія афіцыйнай адмовы нейкага органа і г.д.) або, калі неабходны, квіток аб аплаце пошліны. (Прыкладаць лепш копіі, каб у выпадку, калі прыкладзеную копію дакуманта згубяць, вы змаглі б спаслацца на арыгінал. Таксама карысна ўказваць колькасць старонак дадатка.).

Дадатак.

- Квіток з крамы (копія) 1 стар.
- і г.д.

Як мы бачым, пісьмовы зварот абавязкова павінен утрымліваць подпіс грамадзяніна з указаннем прозвішча, імя і імя па бацьку, дадзенія аб месцы жыхарства ці працы (вучобы), таксама павінна быць выкладзена сутнасць справы, проблемы. Звароты, якія не ўтрымліваюць гэтых звестак, лічацца ананімнымі і не разглядаюцца. **Выключэнне складаюць толькі «ананімкі», якія**

ўтрымліваюць звесткі аб злачынствах, яны абавязкова правяраюцца на даставернасць.

3. Рэгістрацыя. Зварот павінен быць зарэгістраваны. Гэта патрэбна для таго, каб пазней была магчымасць прыцягнуць да адказнасці чыноўніка, які можа праігнараваць яго. Рэгіструюць звароты звычайна ў канцэлярыі ўстановы, у якую яны трапляюць, ці ў сакратара прыёмнай кіраўніка адпаведнай установы. Калі вы хочаце быць упэўненыя ў тым, што ваш зварот зарэгістраваны, вы можаце паступіць наступным чынам:

- аднесці зварот асабіста ў канцэлярыю ўстановы. Пажадана, каб у вас было два экземпляра зварота - першы пакіненеце ў канцэлярыі, другі забярэце з сабой, пасля таго, як там яго зарэгіструюць у спецыяльным журнале, пранумаруюць і паставяць штамп з нумарам і датай;
- адаслаць па пошце (лепей з уведамленнем аб атрыманні, каб у вас застаўся квіток аб дастаўцы. Тады квіток будзе доказам аб тым, што вы даслалі зварот).

Рэгістрацыя патрэбна таксама і для кантралювання тэрміну вырашэння пытанняў, пастаўленных у звароце. Усе зарэгістраваныя звароты павінны быць абавязкова разгледжаны, і аб выніках разгляду павінен быць па스타ўлены ў вядомасць заяўца. Рашэнне па заяве ці адмова ў яе разглядзе павінны быць пісьмова матываваны. Заўсёды патрабуйце пісьмовага, аргументаванага адказу, каб пазней, пры неабходнасці, вы маглі спасылацца на яго.

4. Разгляд. Законам усталяваны дакладныя тэрміны для вынісення рашэнняў па зваротах грамадзян. Любы зварот павінен быць разгледжаны, і па ім павінна быць прынята рашэнне не пазней аднаго месяца са дня яго паставлення (рэгістрацыі). А калі не патрабуеца нейкая асаблівая праверка, то на працягу 15 дзён. Праверка можа праводзіцца па розных пытаннях. Напрыклад, патрабуюцца дадатковыя тлумачэнні ад іншых асобаў, ці неабходна дадатковая праверка нейкіх дакументаў. Аб выніках разгляду вашага зварота вам павінна быць абавязкова паведамлена, частей за ўсё пісьмова. Калі ваш зварот не разгледжаны ў гэтыя вызначаны тэрмін

- гэта парушэнне, і, калі вы ўсё да гэтага зрабілі правільна, то можаце смела скардзіцца (глядзі п. 1) на чыноўніка, які не зварнуў на ваш зварот належнай увагі.

Таксама памятайце, калі вам не даслалі адказ на ваш зварот - гэта парушэнне закона, і вы маеце права патрабаваць тлумачэння і скардіцца на невыкананне закона чыноўнікам, адказным за разгляд і вырашэнне вашай справы.

Хацелася б таксама адзначыць, што шкода, нанесеная незаконнымі дзеяннямі службовых асобаў, як матэрыяльная так і маральная, можа быць кампенсавана ў судовым парадку праз зварот у суд з іскавой заявай. Матэрыяльная шкода кампенсуецца тады, калі вы ў выніку незаконных дзеянняў чыноўнікаў панеслі страты (напрыклад, вы арганізавалі нейкае мерапрыемства, зрабілі рэкламу, запрасілі гасцей, спонсараў, замовілі гатэль, купілі кветкі, каву, гарбату і г.д., карацей, уклалі ў справу вызначаную суму грошай. А спадар Чыноўнік у апошні дзень адказаў на вашую заяву аб дазволе на правядзенне гэтага мерапрыемства нематываваным адказам).

Хатніе заданне:

Прачытайце выпадак і адкажыце на пытанні пасля яго:

Прадстаўнікі мясцовай экалагічнай арганізацыі «Экасвет» вырашылі правесці дабрачынны бардаўскі канцэрт для таго, каб зварнуць увагу жыхароў горада і мясцовых уладаў на проблему знішчэння пластыковага смецця, колькасць якога павялічылася ў апошнія гады, што цягне за сабой забруджванне горада і яго ваколіц неарганічнымі незнішчальнымі адходамі. Згодна з Законам «Аб сходах, мітынгах, вулічных шэсцях, дэманстрацыях і пікетаванні» для правядзення любога масавага мерапрыемства неабходна атрымаць дазвол ад мясцовых органаў улады. Для атрымання дазвола арганізаторы за 15 дзён да правядзення канцэрта зварнуліся да старшыні Гарвыканкама з заявай аб дазволе на яго правядзенне,

як таго патрабуе закон. Адказ на такую заяву даецца не пазней за пяць дзён да правядзення мерапрыемства. Так і адбылося. Адказ быў дасланы за пяць дзён да правядзення запланаванага канцэрта: правядзенне канцэрта забаранілі, матывуючы адмову тым, што па заканадаўству патрабуеца ліцэнзія на дабрачынную дзейнасць. Як выяснялася на прыёме ў юрыста ліцэнзія, на самой справе ў дадзеным выпадку была непатрэбна.

1. Што вы зрабілі б на месцы арганізатараў канцэрта ў такой сітуацыі, для таго, каб мерапрыемства адбылося?
2. Звароты ў якім выглядзе і куды можна напісаць у гэтай сітуацыі? Адзначце адказы ў схытку.
3. Прадумайце аргументы, якія можна было б выкарыстаць у гэтым пісьмовым звароце і занатуйце іх у схытку.

ЯК МОЖНА ПАЎПЛЫВАЦЬ НА ЗМЕНУ ЗАКОНА

У дэмакратычнай дзяржаве законы не могуць быць ані нязменнымі, ані ўсталяванымі зверху, гэта значыць, грамадзяне маюць права ўплываць на змену законаў альбо прыняцце новых. Законы можна і трэба змяніць, калі яны неправавыя або, калі яны састарэлі і перасталі эфектыўна регуляваць грамадскія адносіны. Гэтая глава будзе прысвечана спосабам (альбо стратэгіі, гэта значыць, мэтанакіраваным дзеянням) уплыву на змену неправавых ці састарэлых законаў і заканадаўчых актаў, а менавіта - праз цік грамадзянскай супольнасці (грамадзянская акцыя і ўдзел у працы грамадскіх аб'яднанняў ці палітычных партыяў), а таксама праз законны ўплыв на рашэнні, якія прымаюць дэпутаты і чыноўнікі.

А. Пропануем вам прааналізаваць мажлівасці змены закону на Беларусі праз прыклад закону "Аб вайсковай службе" ад 5.11.1992 г. Гэты закон закранае і вашыя інтарэсы, бо калі ты - хлопец, перад тобой можа хутка паўстаць пытанне пра праходжанне вайсковай службы, а калі ты - дзяўчына, у войска могуць забраць твойго хлопца ці брата. Мы спынімся на адным з аспектаў дадзенага закона - проблеме ўвядзення альтэрнатыўной службы.

Альтэрнатыўная (ад лац. *alter* - аздін з двух) служба - магчымасць праходжання вайсковай службы, выконваючы сацыяльна важную працу, без зброі ў руках. Гэты від службы - пытанне неадназначнае, якое выклікае шмат спрэчак у грамадстве. Тыム не менш, яна існуе ў шмат якіх Еўрапейскіх краінах, у тым ліку і ў нашых суседзяў (Літва, Латвія, Украіна). Сутнасць альтэрнатыўной службы ў тым, што па дасягненні 18 год кожны малады чалавек павінен адслужыць у войску. Аднак, калі па сваіх асабістых перакананнях (напрыклад, рэлігійных - калі веравызнанне не дазваляе браць у рукі зброю, ці грамадскіх - калі гэта не дазваляе сумленне маладога чалавека) ён не жадае служыць, неабходна напісаць заяву ў адпаведны дзяржаўны орган з просьбай аб праходжанні альтэрнатыўной службы. Гэты від службы цягнецца не год, як звычайна, а болей - 3-4 гады. Маладыя людзі таксама прымаюць прысягу на

вернасць радзіме, але бяз зброі ў руках, і замест вайсковай службы яны наглядаюць за хворымі ў шпіталі, працуюць з цяжкімі дзецьмі, інвалідамі, састарэлымі і г.д.

Артыкул 57 Канстытуцыі РБ датычны абавязку абароны айчынны грамадзянамі, кажа аб праве (у выпадку нежадання службы ў войску) праходзіць альтэрнатыўную службу і дае спасылку на адпаведны закон. Артыкул 1 Закона "Аб вайсковай службе" таксама кажа, што "ларадак праходжання грамадзянамі Рэспублікі Беларусь альтэрнатыўной службы вызначаецца заканадаўствам". Аднак, такі закон на Беларусі дагэтуль не прыняты, хаця, напрыклад, яшчэ ў 1993 годзе быў напісаны першы ягоны практ, а ў траўні 2002 - другі.

Канстытуцыя дае грамадзянам права ўдзельнічаць у вырашэнні дзяржаўных спраў як непасрэдна, так і праз свабодна выбраных прадстаўнікоў. Непасрэдна - значыць асабіста, праз грамадзянскія акцыі, праз уплыў на рашэнні чыноўнікаў, а праз свабодна выбраных прадстаўнікоў, - значыць праз дэпутатаў. Разглядзім жа гэтых можлівасці ўплыву на змену закона.

Б. Уплыў на змену закона праз дэпутатаў і чыноўнікаў звязаны з нашым грамадзянскім правам удзельнічаць у вырашэнні дзяржаўных спраў у краіне.

Ты можаш сам стаць дэпутатам, калі цябе абяруць у мясцовыя прадстаўнічыя органы ўлады ці Парламент, альбо ты можаш аддаць голас за свайго прадстаўніка ў такіх органах. Для таго, каб мець магчымасць галасаваць і быць абранным - валодаць выбарчым правам, трэба дасягнуць пэўнага ўзросту. З 18 гадоў ты можаш галасаваць. Таксама з 18 гадоў ты можаш быць абранным дэпутатам мясцовага савету, а з 21 года - дэпутатам Парламента.

Табе яшчэ можа не быць 18 год, але ты таксама маеш права патрабаваць ад свайго дэпутата добра га выканання перадвыбарчых абыянняў, бо ты жывеш тут, тут жывуць, працуюць і плоцяць падаткі (з якіх утримліваюцца ўсе чыноўнікі дзяржаўных органаў, у

тым ліку і дэпутаты!) твае бацькі, а неўзабаве падаткі будзеш плаціць і ты.

Дэпутат можа быць сам зацікаўлены ў тым, каб дапамагчы табе, бо яму важна, каб рос яго грамадскі аўтарытэт дзеля наступнага пераабрання ці росту па службовай лесвіцы. Але некаторым з дэпутатаў варта нагадваць, што акрамя абрання дэпутата, існуе і адваротны шлях - адкліканне. Мажлівасць быць адкліканым накладае на дэпутата больш адказнасці за вырашэнне пытанняў, што ляжаць у сферы яго кампетэнцыі, ці на якія ён можа так ці інакш паўплываць.

Трошкі па-іншаму выглядае справа з дзяржаўнымі чыноўнікамі, якія адказваюць за выкананне законаў і прыняцце падзаконных актаў. На розных дзяржаўных узроўнях існуе свой механізм унясення зменаў, удасканаленняў, тлумачэнняў законаў. Тут таксама можна адстойваць законныя інтарэсы, бо чыноўнікі зацікаўленыя ў тым, каб законы выконваліся эфектыўна, тым больш, што гэта - іх абавязак.

Стратэгія плённага ўплыву, як на чыноўнікаў, так і на дэпутатаў выглядае падобна, нягледзячы на розніцу ў іх паўнамоцтвах і ролях у дзяржаве:

1. Пастаў перад сабой мэты і вызначы план дзеяння згодна з мэтамі;
2. Добра падрыхтуйся да сустрэчаў (напрыклад, падрыхтуй варыянты вырашэння пытанняў, каб чыноўнік прыняў лепшае рашэнне, а дэпутат ведаў, у якім накірунку ён можа дзеянічаць);
3. Вызначы хто прымае рашэнні па падобных пытаннях, а таксама канкрэтную адказную асобу, у кампетэнцыі якой знаходзіцца прыняцце адпаведнага рашэння адносна змены падзаконнага акта, альбо - у выпадку змены ці прыняцца закона - адшукай дэпутата ад сваёй акругі альбо дэпутата, які б працаваў у адпаведнай камісіі ў Парламенце (напрыклад, змены закона "Аб вайсковай службе" і ўвядзенне альтэрнатыўной службы патрабуюць умяшальніцтва чыноўнікаў Міністэрства абароны альбо дэпутатаў з Парламенцкай камісіі па пытаннях абароны);
4. Запішыся на асабісты прыём да чыноўніка ці дэпутата альбо запрасі гэтых асобаў у школу, на дыскусію ці круглы стол (з удзелам ці без удзелу прэзыдента), дзе можна выкладзіці свае аргументы;
5. Калі чыноўнік ці дэпутат зможа падтрымаць пропанову па змене закона толькі маральна (выкажацца "за" пропанову, але скажа, што не ў стане

паўплываць на прыняцце рашэння), папрасі, каб ён падпісаў папярэдне падрыхтаваны ліст (петыцыю) у падтрымку ініцыятывы па змене закона. Трэба, каб гэтая дзяржаўная асона бачыла, што за жаданнем змяніць закон стаіць конкретная грамадская ініцыятыва, якая знайшла шмат прыхільнікаў.

Петыцыя – форма звароту ў выглядзе ліста з подпісамі ў падтрымку пэўнай пропановы, які дасылаецца ва ўсе ўстановы, што маюць магчымасць паўплываць на вырашэнне той ці іншай проблеме (адносна зваротаў глядзі адпаведную главу).

Петыцыя павінна выглядаць як невялікі ліст, мець яскравую, простую і кароткую назvu, кароткае апісанне праблемы і крокі яе вырашэння, месца для подпісаў у падтрымку, інфармацыю аб вашай арганізацыі ці ініцыятыве.

Вось прыклад петыцыі:

У Парламент Рэспублікі Беларусь
Абласныя выкананіцкія камітэты
Абласныя саветы народных дэпутатаў
Сродкі масавай інфармацыі (па спісу)

Спыніце забойства!

Вось ужо некалькі гадоў на Беларусі праводзіцца бесчалавечная палітыка знішчэння бяздомных катоў і сабак. Колькі ж можна трываць катаванні жывёлаў? Адпаведны артыкул аб крымінальной адказнасці за такія дзеянні так і не быў уключаны ў прыняты Крымінальны кодэкс. На якім жа прыкладзе растуць нашыя дзецы?

Мы вытказваем сваю занепакоенасць зверскімі адносінамі да жывёл, што адбываецца на вачах нашых дзяцей, і заклікаем дэпутатаў Парламента Рэспублікі Беларусь неадкладна падрыхтаваць і прынесьці закон "Аб абароне правоў жывёлаў", каб не дапусціць бесчалавечнага знішчэння братоў нашых меншых.

У імя выхавання гуманнага і чалавечнага падрастаючага пакалення, мы, грамадзяне Беларусі, заклікаем Вас да прынесьці адпаведнага закона!

Подпісы для петыцыі збірае ініцыятыўная група "За братоў меньшых"
(Гродна, БЛК 45-13 т. 816-338)

	Імя, Прозвішча	Адрес	Подпіс і дата

Заўсёды трэба быць гатовым да нечаканасцяў і правалаў, але не варта апускаць рукі. У наступнай частцы, прысвежанай ўплыву на змену закону праз грамадзянскі ўдзел (акцыі), ты можаш пераканацца, што шмат залежыць ад цябе.

B. Іншай рэальнай мажлівасцю твойго ўплыву на змену закона з'яўляюцца грамадзянскія акцыі.

Грамадзянскія акцыі - адзін са спосабаў ўдзелу грамадзян у вырашэнні грамадска значных праблем, які можна назваць **грамадзянскім ўдзелам**. Мы спынімся на дзвюх (як нам падаецца, асноўных) формах грамадзянскага ўдзелу:

- 1) заснаванне ці сяброўства ў грамадскіх аб'яднаннях ці палітычных партыях,
- 2) правядзенне мірных сходаў і акцыяў пратэсту.

Гэтыя формы грамадской актыўнасці гарантуюцца нам Канстытуцыяй і рэгулююцца заканадаўствам.

Свабода аб'яднання (асацыяцыя) - гэта мажлівасць дабраахвотнага аб'яднання людзей дзеля дасягнення пэўных (законных) мэтаў, а таксама мажлівасць ствараць альбо ўступаць (ці ўстрымлівацца ад уступлення) у прафсаюзы, палітычныя партыі, грамадскія аб'яднанні.

Свабода мірных сходаў - гэта мажлівасць правядзення мірных сходаў, дэманстрацый, вулічных шэсцяў, пікетаў і іншых мерапрыемстваў дзеля адстойвання сваёй грамадзянскай пазіцыі.

Перад тым, як звяртацца да згаданых грамадзянскіх акцыяў, неабходна вызначыць найлепшы спосаб, якім у канкрэтным выпадку можна дабіцца ўплыву на змену закона. Гэта сур'ёзнае рашэнне, якое павінна быць часткай агульнай стратэгіі (нароўні з упрыгожваннем на пазіцыю дэпутатаў ці рашэнні чыноўнікаў), але неабходна памятаць, што ў любым выпадку канчатковая мэта - змена канкрэтнага закона ці падзаконнага акта. Калі дзеля змены закона і ўплыву на грамадства прымаецца рашэнне аб заснаванні грамадскага аб'яднання ці палітычнай партыі, неабходна звярнуцца да адпаведных законаў, дзе дакладна распісаная працэдура іх

фарміравання і рэгістрацыі. Стварэнне арганізацыі ці ініцыятывы, якая на працягу доўгага часу будзе займацца вырашэннем той ці іншай задачы (напрыклад, адстойвання правоў прызыўнікоў), можа прынесці больш выніку, чым выхад на вуліцы, бо грамадзяне, аб'яднаныя адзінай мэтай, могуць разам зрабіць болей, чым найлепей арганізаваная масавая грамадзянская акцыя.

Нельга недаацэньваць і значнасці мірных сходаў. На Беларусі існуе спецыяльны парадак правядзення масавых шэсцяў для прыцягнення ўвагі грамадства да праблемаў. Падаваць заяўку на правядзенне масавай акцыі могуць толькі зарэгістраваныя палітычныя партыі ці грамадскія аб'яднанні, таму як раз сяброўства ў палітычнай партыі ці грамадскім аб'яднанні можа быць спрыяльнім фактарам пры жаданні змяніць закон праз масавыя мерапрыемствы.

Напярэдадні і падчас грамадзянскіх акцыяў і іншых кампаніяў па ўплыву на змену закона неабходна распаўсюджваць інфармацыю аб дзейнасці, праблеме ці ініцыятыве. Дапамагчы ў гэтым павінны звароты ў срокі масавай інфармацыі (СМІ). Зварот у СМІ можна выкарыстоўваць паралельна з уплывам праз дэпутатаў, чыноўнікаў і праз грамадзянскія акцыі. У СМІ найлепей даслаць напісаныя артыкул, дзе варта апісаць праблему, аргументы і копію зваротаў ці іншых адозваў у афіцыйныя органы, а таксама рэакцыю на іх.

Натуральна, што ў нашай краіне, таксама як і ў іншых, ёсьць перашкоды на шляху правядзення грамадзянскіх акцыяў, аднак не трэба забывацца, што гэта - канстытуцыйнае права грамадзян Беларусі. Іншая справа, наколькі гэтыя метады будуць дзейнымі для ўплыву на змену заканадаўства.

Памятайце, аднак, што аднымі толькі грамадзянскімі акцыямі часам немажліва дасягнуць поспеху, бо ўплыў на змену закона

будзе мінімальным ці частковым. Толькі спалучэнне ўплыву на дэпутатаў, чыноўнікаў, а таксама добра падрыхтаваныя грамадзянскія акцыі (іншымі словамі - наша грамадзянская актыўнасць!) дадуць плён.

Мы выясветлілі, што законы - рэч "жывая", якая можа змяняцца, і ты здольны аказаць свой уплыв на гэта. Паўплываць на змену закона ці іншых прававых нормаў ты можаш рознымі шляхамі, сярод якіх найбольш эфектыўнымі з'яўляюцца ўплыву на дэпутатаў, якія прымаюць законы, ўплыву на рашэнні, што прымаюцца чыноўнікамі для выканання законаў, уплыву праз цік грамадзянскай супольнасці (мірныя акцыі) і з дапамогай СМИ. Набор метадаў можа змяняцца, але мы назвалі гэта **стратэгія ўплыву на змену закона**. Можна і трэба ўплываць на змену закона, эфектыўна стасуючы ўсе метады адразу, але ў рэшце рэшт усё залежыць толькі ад конкретнага закона, ад дэпутата ці чыноўніка, якія прымаюць рашэнні і... ад тваёй актыўнай пазіцыі грамадзяніна сваёй краіны, якія гатовы скарыстаць сваё канстытуцыйнае права і гатовы шмат зрабіць для пабудовы дэмакратычнай краіны.

Хатніе заданне:

1. Уявіце сабе, што на бліжэйшай сесіі Парламент збіраецца разглядзець пытанне ўнясення зменаў у Закон "Аб вайсковай службе" у частцы ўвядзення альтэрнатыўной службы на Беларусі. Вызначыцесь, вы "за" ці "супраць" пропанаванага ўнясення паправак у закон "Аб вайсковай службе" і ўвядзення альтэрнатыўной вайсковай службы на Беларусі. Прадумайце і запішыце не менш, чым па трох аргументы "за" і "супраць" увядзення альтэрнатыўной службы на Беларусі, якія дапамогуць вам эфектыўна выпрацаваць стратэгію дзеянняў па змене дадзенага закона.
2. Кому і куды вы адрасавалі бы пісьмовы зварот у падтрымку сваёй пазіцыі?
3. Напішыце ў сшытку прыклад петыцыі (ці падобнага пісьмовага звароту), выкарыстоўваючы аргументы з задання 1.

4. Прааналізуіце, якая форма грамадзянскага ўдзелу будзе найболльш эфектыўнай для аказання ўплыву на змену закона "Аб вайсковай службе" у частцы ўвядзення альтэрнатыўнай службы.
5. Якія канкрэтныя крокі вы б прадпрынялі? Запішыце іх і аргументуйце.

KAMNIKAT.org

ЗВАРОТ ДА ЮРЫІСТА

У гэтай главе мы звернемся да пытанняў, якія узнікаюць у нас звычайна ў сувязі з крытыхымі жыццёвымі сітуацыямі, якія патрабуюць кваліфікованай дапамогі юрыста. Размова ў главе пойдзе аб тым, дзе можна атрымаць такую дапамогу, як правільна і якасна яе атрымаць.

A. Мы ўжо шмат даведаліся аб тым, што такое права, законы, хто займаецца іх стварэннем, а таксама мы ведаем пра тое, як мы самі можам абараніць свае права, калі яны парушаны. Мы разглядалі розныя жыццёвые сітуацыі, з якіх самі спрабавалі знайсці практычны выхад. Але ж, як вы ведаеце, не ўсё атрымоўваецца заўсёды так, як мы запланавалі, і не ўсё мы ўстане вырашыць самастойна.

Здаецца цалкам зразумела, што, калі ў нас нешта сур'ёзна ці, нават не сур'ёзна, забаліць, трэба звяртацца да доктара. Таму што здароўе вельмі важнае для кожнага чалавека. Чаму ж тады так адбываецца ў выпадку сутыкнення з сітуацыяй, для вырашэння якой патрабуецца веданне права, што мы звычайна намагаемся ці вырашыць яе самастойна, ці ідзем за дапамогай да сяброў і знаёмых? Ці можа гэта не так сур'ёзна як здароўе?

На самой справе часам здараецца, што неправільнае, некваліфікованае вырашэнне праблемы прававога характару прыводзіць да такіх вынікаў, што аб добрым здароўі прыходзіцца забыць на доўгі час. Каб пазбегнуць такіх непрыемнасцяў і быць больш упэўненымі ў добрым выніку вырашэння праблемы, лепш, як і ў выпадку хваробы, звярнуцца да спецыяліста, які акажа нам кваліфікованую юрыдычную дапамогу.

Юрыдычная дапамога - кваліфікованая дапамога ў складаных прававых сітуацыях, якую аказваюць грамадзянам і арганізацыям на падставе іх зварота спецыялісты, якія маюць юрыдычную адукцыю і працуюць па спецыяльнасці, ці па-іншаму - юрысты.

Б. Такім чынам, калі пытанне, пастаўленае жыццём, аказалася занадта складаным для самастойнага вырашэння, паўстае неабходнасць у падказцы з боку спецыяліста-юрыста. Толькі дзе і як іх шукаць гэтых спецыялістаў? Пра гэта зараз і паразмаўляем.

Вось уявіце сабе, здарылася такая сітуацыя:

Летам, падчас адпачынку ў бабулі, Пётр і Аляксей працавалі у калгасе "Воўпа" Ваўкаўскага раёна на праполцы буракоў і на сенажаці. Паколькі хлопцам споўнілася толькі па 15 год, брыгадзір згадзіўся на тое, каб яны працавалі, але адмовіўся заключаць з хлопцамі дамовы, запэўніўшы, што яны атрымаюць усе грошы праз сваю бабулю. На працягу двух месяцаў Пётар і Аляксей спраўна выконвалі ўсе заданні, якія перад імі ставіліся. У дзень атрымання заробку бабуля хлопцаў атрымала для Пятра і Аляксея ў два разы менш грошай, чым брыгадзір абяцаў раней. Хлопцы вырашылі дабівацца ад брыгадзіра вярнуць усе грошы.

Як вы думаецце, куды можна звярнуцца ў дадзеным выпадку за юрыдичнай дапамогай? Гэта звычайна першае пытанне, якое ўзнікае ў чалавека, які апынуўся ў складанай сітуацыі, якая патрабуе ўмяшальніцтва спецыяліста. У нашай справе - юрыста.

Па-першае, для таго, каб мець найлепшы вынік пры вырашэнні нашай справы, мы павінны звярнуцца да адпаведнага юрыста, які спецыялізуецца на вырашэнні менавіта такіх пытанняў, як наша. Справа ў тым, што права - вельмі шырокая навука, і юристы звычайна маюць вузкую спецыялізацыю. Таксама, дарэчы, як і ўрачы. Менавіта таму карысна ведаць, хто і якога роду дапамогу можа нам аказаць.

Юрыдычную дапамогу могуць аказваць згодна закона:

- Адвакаты, сябры Калегіі адвакатаў. Спецыялізуюцца на дапамозе па крымінальных, гаспадарчых і грамадзянскіх справах.
- Супрацоўнікі юрыдычных фірмаў, якія спецыялізуюцца на аказанні юрыдычных паслуг па асобных галінах права (нерухомасць, дзейнасць юрыдычных асобаў, сямейнае право, жыллёвае право, грамадзянскае право)

• Супрацоўнікі натарыяльных кантор - натарыусы. Спецыялізуюцца на афармленні здзелак і важных дакументаў, такіх як дагаворы і даверанасці.

• Грамадскія аб'яднанні, якія аказваюць юрыдычную дапамогу асобным катэгорыям насельніцтва на бязвыплатных пачатках. (Арганізацыі, якія займаюцца абаронай правоў чалавека, Таварысты абароны правоў спажыўцу, прафсаюзы)

• Юрыдычныя клінікі пры юрыдычных вышэйшых навучальных установах. Акозваюць юрыдычную дапамогу малазабяспечаным грамадзянам на бясплатнай аснове.

• Таксама прававую дапамогу могуць акказаць прокуратура, міліцыя, супрацоўнікі судовых установаў.

У нашым выпадку адзін з добрых варыянтаў - зварот да юрыста, супрацоўніка якой-небудзь юрыдычнай кансультацыі, якая спецыялізуецца на вырашэнні працоўных спрэчак. Ці ў юрыдычную клініку, таму, што там дапамогу непаўналетнім акажуць бясплатна. Але могуць быць і іншыя варыянты.

Па-другое, пасля таго, як мы вызначыліся, якой спецыялізацыі юрыст нам патрэбен, трэба даведацца, дзе знаходзіцца неабходны нам спецыяліст. А, значыцца, мы будзем шукаць адресы і тэлефоны. Здаецца, першае, што прыходзіць у галаву - гэта адчыніць тэлефонны даведнік і пашукаць адресы і тэлефоны юрыдычных кансультацый, раённых адвакацкіх калегіяў і грамадзскіх аб'яднанняў, якія займаюцца акованнем юрыдычнай дапамогі. Гэта адзін са шляхоў. Ёсць і іншыя. Напрыклад, у газетах, дзе друкуюцца рэкламныя абвесткі розных юрыдычных фірмаў і арганізацыяў пра акованне прававой дапамогі. Яшчэ адна добрая крыніца інфармацыі - гэта сябры і знаёмыя. Крыніца гэтая добрая тым, што ад сяброў і знаёмых, хучэй за ўсё, можна будзе даведацца не толькі хто і дзе, але таксама і шмат іншай карыснай інфармацыі, а таксама атрымаць пэўныя парады. А парады гэтых могуць тычыцца ўтым ліку і кошту дапамогі.

I гэта **па-трэцяе.** Справа ўтым, што часцей за ўсё наш непакой выклікае менавіта тое пытанне, а колькі будзе каштаваць паслуга з боку юрыста. У большасці выпадкаў гэтых паслугі, як і

многія іншыя, - платныя. У залежнасці ад складанаасці пытання вызначаецца і кошт. Звычайная першасная кансультацыя ў юрыдычнай канторы, напрыклад, каштue каля 1 базавай стаўкі (10-15 тысяч рублёў). Далей кошт вызначаецца па дамоўленасці. Для большай упэўненасці ў сваіх фінансавых мажлівасцях рэкамендуеца спытаць пра тое, колькі будзе «каштаваць» вашая проблема, адразу па тэлефоне пры папярэдний размове і дамаўленні аб сустрэчы з юрыстам.

Існуе таксама і бясплатная юрыдычная дапамога. Яна аказваецца:

- адвакатамі, якія прызначаюцца для абароны абвінавачваемага ў здзяйсненні цяжкага крымінальнага злачынства ці непаўнолетняга абвінавачваемага. Адвакатаў накіроўвае мясцовая Калегія адвакатаў, дзе яны працуюць і атрымоўваюць звычайні сталы заробак - таму іх паслугі для кліента бясплатныя;
- грамадскімі аб'яднаннямі, якія спецыялізуюцца на аказанні юрыдычнай дапамогі насельніцтву. Але ж звычайна яны аказваюць дапамогу па выпадках парушэння праву чалавека;
- грамадскімі прыёмнымі (ці навучальнымі Юрыдычнымі клінікамі) пры вышэйшых навучальных установах. Кансультаванне кліентаў там адбываецца ў рамках навучання студэнтаў-юрыстаў старэйшых курсаў пад наглядам юрыста-прафесіянала. Для таго, каб атрымаць кансультацыю там, вы павінны ўваходзіць у адну з катэгорый грамадзян, якім аказваецца дапамога ў Юрыдычнай клініцы. Гэта звычайна малазабяспечаныя прадстаўнікі насельніцтва - пенсіянеры, адзінокія бацькі, студэнты, школьнікі, беспрацоўныя і інш.

В. Гэта, відаць, усё, што трэба ведаць перад тым як звярнуцца да юрыста. Мы ведаём сваю проблему і ведаём, да якога юрыста хочам з ёй звярнуцца. Цяпер можна дамаўляцца аб сустрэчы.

Папярэдняя дамоўленасць аб часе сустрэчы і сутнасці проблемы можа быць дасягнута па тэлефоне. Трэба памятаць, што сур'ёзнаі кансультацыі па тэлефоне не бывае. Звычайна ва ўсіх

Юрыдычных кансультациях, фірмах, грамадскіх аб'яднаннях прыёмам тэлефранаванняў займаецца ці дзяжурны юрист арганізацыі, ці сакратар. З ім мы і будзем размаўляць. Пад час тэлефоннай размовы мы павінны:

І вось час нашай сустрэчы з юрыстам падыйшоў. Мы ідзем на сустрэчу, ад якой залежыць вырашэнне нашай праблемы, і таму мы павінны:

4 Правілы:

- Не спазняцца на сустрэчу.
- Захапіць усе дакументы і паперы (ці лепей іх копії), якія могуць быць карыснымі для больш дакладнага высвя酌лення сутнасці праблемы, а значыцца - больш якаснага яе вырашэння.
- Падрыхтаваць пытанні да юрыста, якія мы хацелі б абавязкова высветліць. Лепш, калі яны быдуть занатаваны ў нас пісьмова, для таго, каб не забыцца пра што-небудзь важнае пад час сустрэчы.
- Дакладна вызначыць для сябе, які практичны вынік мы хочам атрымаць у выніку вырашэння праблемы.

Адчыніяем дзвёры юрыдычнай кансультацыі. Часцей за ўсё нас сустрэне ці дзяжурны юрист кансультацыі, ці сакратар. Трэба прывітацца, назваць сябе, назваць прозвішча таго юриста, з якім у

нас дамоўлена сустрэча і час, на які мы дамовіліся папярэдне па тэлефоне. Таксама пытаемся пра умовы аплаты: аплата да кансультацыі ці пасля яе. Пасля гэтага нас накіруюць да адпаведнага спецыяліста. Мы заходзім у кабінет, вітаемся, прадстаўляемся, сядаем і кансультацыя пачынаецца. Трэба памятаць, што юрыст таксама чалавек, і таму мы павінны:

- быць ветлівымі і адпаведна чакаць ветлівасці з боку юрыста;
- дакладна, поўна і праўдзіва расказаць аб той праблеме, з якой мы звязтаемся. Не трэба баяцца, што юрыст усім сваім і нашым знаёмым раскажа аб нашай праблеме. Юрысты прытрымліваюцца правілаў юрыдычнай этикі, якія забараняюць ім абмяркоўваць са знаёмымі і незнёмымі праблемамі сваіх кліентаў;
- прадаставіць юрысту магчымасць азнаёміцца з тымі дакументамі, якія у нас ёсць у наяўнасці;
- па магчымасці праўдзіва адказаць на тыя пытанні, якія ўзнікнуць у юрыста;
- паведаміць юрысту, які вынік мы чакаем ад вырашэння справы;
- папрасіць юрыста працаваць магчымымі спосабы вырашэння пытання;
- не чакаць, што юрыст адразу, як фокуснік, вырашыць праблему. Магчыма, гэта так і будзе. Але ж часцей за ўсё спатрэбіцца прыйсці яшчэ раз, а можа і яшчэ не раз для канчатковай кансультацыі. Так адбываецца таму, што заканадаўства, як мы ўжо зразумелі, гэта зусім не адзін закон. І таму, нават юрыст-прафесіянал усіх палажэнняў законаў не ўстане ўтрыманець у галаве, яму патрэбен час для дакладнай праверкі. Можам быць упэўнены амаль на 100%, што кансультацыя, якая даецца адразу, на самай справе будзе не настолькі якасная, чым тая, якая даецца праз пэўны час;
- занатаваць усе, на наш погляд, важныя моманты размовы;
- не зацягваць свайго візіту і не спрабаваць паскардзіцца юрысту на ўсе жыццёвыя непрыемнасці, якія не тычацца сутнасці справы;
- дакладна дамовіцца пра дзень і час наступнай сустрэчы. Пазначыць гэтыя звесткі ў сваім нататніку;
- даведацца аб тым, колькі будзе каштаваць наступная кансультацыя;
- развітацца.

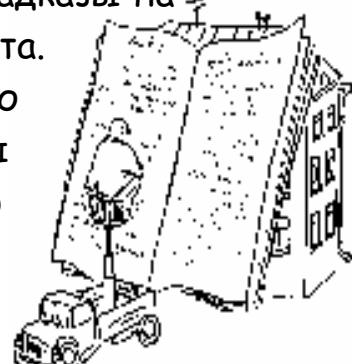

Пад час сустрэчы мы таксама вельмі шмат можам даведацца па розных прыкметах аб тым, ці заслухоўвае даверу гэты юрыст. Ён павінен у любым выпадку паводзіць сябе прыстойна і ветліва - гэта файнай і важная рыса любога чалавека. Назіраем уважліва: ён не перабівае нас, слухае зацікаўлена і не адцягвае сваю ўвагу на тэлефон, свайго супрацоўніка, іншага кліента, газету - добра. Ён запісвае і пазначае найбольш важныя моманты размовы, не кажа, што у нас не проблема, а смех -добра. І не намагаецца відавочна пазбавіцца ад нас як мага хучэй - таксама добра.

Калі нашыя назіранні паказваюць, што гэтыя прыкметы, ці хаця б некаторыя з іх, у нашага спецыяліста адсутнічаюць, мы можам з чыстым сумленнем спакойна развітацца і пайсці пашукаць іншага, з якім нам будзе больш прыемна контактаваць. Калі мы папярэдне заплацілі за консультацыю, таксама са спакойным сумленнем мы забіраем свае грошы на той падставе, што не атрымалі чакаемую паслугу.

Такім чынам, калі ў жыцці здараюцца складаныя сітуацыі, якія патрабуюць кваліфікованай юрыдычнай дапамогі, мы заўсёды можам лічыць на гэтую дапамогу з боку спецыяліста-юрыстаў, якія як на платных, так і на бязвыплатных пачатках, нам акажуць яе ў час і якасна. А якасць падобных паслуг, у сваю чаргу мы павінны памятаць аб гэтым, залежыць не толькі ад прафесіоналізму юрыста, але таксама і ад таго, як мы паставімся да пошуку і атрымання прававой дапамогі.

Часам у жыцці ўзнікаюць мелкія пытанні, адказы на якія не абавязкова шукаць у спецыяліста-юрыста. Часам дастаткова ведаць нейкую элементарную інфармацыю з заканадаўства для таго, кабы дапамагчы сабе самаму. І таму зараз яшчэ трошкі інфармацыі аб тым, дзе можна самастойна знайсці закон.

ПАМЯТКА

1. Як мы ўжо ўзгадвалі ў главе аб стварэнні законаў - усе законы друкуюцца ў газетах «Звязда» і «Народная газета». Таму, калі вам патрэбен нейкі закон, вы можаце пайсці ў бібліятэку і пашукаць яго ў каталогу. Адзіная нязручнасць - вы павінны ведаць, як ён дакладна называецца і калі быў прыняты.
2. Таксама ёсьць перыядычнае выданне парламента «Ведамасці Нацыянальнага схода Рэспублікі Беларусь». Там друкуеца большасць прынятых нарматыўных актаў. «Ведамасці» можна знайсці ў бібліятэцы таксама.
3. Адзін з самых простых спосабаў - пошук у электроннай базе дадзеных прававой інфармацыі «Эталон», «КансультантПлюс» ці нейкай іншай, якія ўсталёўваюцца, як праграмы, на камптар і шукаюць нарматыўныя акты нават па слову, якое можа ўтрымлівацца ў гэтым акце.
4. Інтэрнэт - таксама нядрэнная крыніца. Сайт Цэнтра прававой інфармацыі Адміністрацыі Прэзідэнта www.ncpi.gov.by
5. Яшчэ спосаб - проста спытаць у знаёмага юрыста, дзе, у якім законе можна паглядзець адказ на ўзнікшае пытанне.

«Але ж, як мы разумеем, спробы вырашыць нашыя праблемы з дапамогай уласнага нашага шукання, чытання і разумення законаў нечым падобнымя на самалячэнне. Так адбываецца, калі у нас з'явіліся нейкія прыкметы хваробы, а мы замест доктара звяртаемся да медыцынскай энцыклапедыі. Ніхто не кажа, што мы абавязкова няправільна вызначым па прыкметах нашую хваробу і будзем лячыць тое, што трэба. Але ж, часам, лепей усё ж не рызыкаваць...»

Хатніе заданне:

1. Прачытайце яшчэ раз выпадак, якія прапанаваны ў главе. Адзначце ў сыштку, куды могуць звярнуцца за дапамогай хлопцы.
2. Падумайце і запішыце таксама, што яны павінны зрабіць да кансультацыі, як павінны да яе падрыхтавацца.

СУДОВАЯ АБАРОНА

З папярэдніх главаў вы даведаліся пра тое, што такое закон і як ён ствараецца, як можна змяніць дрэхны закон, а таксама як выканваецца закон. Гэтая глава будзе прысвечана таму, што рабіць у выглядку, калі ў адносінах да нас парушаны закон.

А. Хутчэй за ўсё ты не раз у жыцці сустракаўся з сітуацыямі, калі парушаўся закон. Гэта магло здарацца як непасрэдна з табой ці тваімі знаёмыімі, так і ў тых гісторыях, якія ты напэна чуў. Гэтыя выпадкі маглі мець як шчаслівае заканчэнне, так і не вельмі. Пратануем тваёй увазе адзін з выпадкаў, калі парушэнне закона прывяло да вельмі складанай сітуацыі.

Аднойчы нядзельнай раніцай Алеся Сямёновіч Кашук выйшаў ва двор свайго прыватнага дома. Раптам ён пачуў нейкую мятусню каля свайго нядаўна пастаўленага плота. Пацягнуўшыся, ён падыйшоў бліжэй і ўбачыў, што плот пачаў нахіляцца і з трэскам паламаўся. У гэты самы момант ад плота пусціліся наўцёк два маладзёны, у адным з якіх Алеся Сямёновіч пазнаў 13-гадовага Васіля, малодшага сына свайго суседа Мікалая Казіміравіча Пецука, з якім яны на працягу апошніх пяці год зноходзіліся ў сварцы з-за непадзеленай прошлым летам дзялянкі для пакоса. Раз'юшаны, Кашук схапіў паляўнічу стрэльбу, запраўленую соллю, і кінуўся за маладзёнамі, аднак тых і след прастыў.

Да бацькі свайго крыгудзіцеля сп. Кашук нават не збіраўся ісці, разумеючы, што сусед, з якім ён знаходзіцца ў кепскіх стасунках, нават размаўляць з ім не будзе. Ды і не вельмі хацеў сп. Кашук кланяцца свайму даўняшняму ворагу.

*Ці трапляў ты ці твае знаёмыя ў падобныя сітуацыі?
Як ты лічыш, што ў такой сітуацыі можа зрабіць сп. Кашук?*

Вось такая здарылася гісторыя. Што мы маём - паламаны плот, сварка паміж суседзямі, якія і так знаходзяцца ў кепскіх

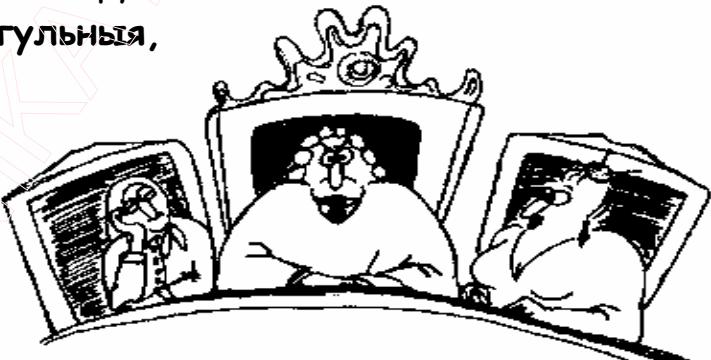
адносінах... Нават стрэльба, якая хоць і запраўлена соллю, але ўсё ж такі можа пальнуць... Не вельмі вясёлая карцінка малюеца, прауда?

Аднак, законы нашай краіны даюць магчымасць вырашыць склаўшуюся сітуацыю цывілізаванымі метадамі. А менавіта: Але́сь Сямёновіч Кашук можа звярнуцца ў суд для абароны сваіх парушаных (у дадзеным выпадку маёмынных - бо была сапсавана яго маёмын) правоў. Іншымі словамі, у тых выпадках, калі нашыя права ці інтерэсы закрануты нечымі незаконнымі дзеяннямі, гэта значыць, што ў адносінах да нас **парушаецца закон**. І тады па сваю абарону мы маём магчымасць звярнуцца ў судовыя органы.

Менавіта суд з'яўляецца той установай, якая павінна вырашыць, ці было здзейснена парушэнне закона і якое, а потым, ужыўшы ўладу, прыцягнуць парушальніка да адказнасці. Такая ўлада належыць у нашай краіне толькі **судам**. Гэта правіла замацавана ў главе 6 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

Суды падзяляюцца на агульныя, гаспадарчыя і ваенныя.

Агульныя суды - гэта звычайныя суды для вырашэння спрэчак і канфліктаў паміж асобнымі грамадзянамі, якія пражываюць на пэўнай тэрыторыі.

Гаспадарчыя суды разглядаюць справы і спрэчкі з удзелам камерцыйных арганізацый і прадпрымальнікаў, у тым выпадку, калі гэтыя справы звязаныя з іх прадпрымальніцай дзеянасцю.

Ваенныя суды разглядаюць толькі справы з удзелам вайскоўцаў, якія служаць у арміі.

У залежнасці ад віда парушаных правоў грамадзяніна, суды могуць разглядаць **крымінальныя, грамадзянскія** ці **адміністрацыйныя** справы. Крымінальныя справы - гэта справы, калі парушаныя найбольш значныя права, такія як права на жыццё, на бяспеку, на ахову здароўя, ахову нашай уласнасці і некаторыя іншыя. Напрыклад, забойства, крадзеж, тэррорызм. Дзейнасць па раскрыццю і падрыхтоўцы да суда крымінальных справаў вядуць спецыяльныя дзяржаўныя органы - міліцыя, прокуратура,

падаткавая паліцыя. Грамадзянскія справы - гэта справы, якія звязаныя з парушэннем нечых маёмысных правоў, і тут ініцыятыва па давядзенню справы да суда ляжыць выключна на пацярпелых баках. Гэта спрэчкі аб раздзеле маёмысі і спадчыны, аб кампенсацыі нанесенай шкоды і жыллёвым спрэчкі, а таксама шмат іншых. Гэта самая вялікая частка усіх справаў, якія патрапляюць у суды ўвогуле. Таму што з гэтymі рэчамі мы маем справу кожны дзень. І, нарэшце, адміністрацыйныя справы - гэта справы па незначнаму парушэнню законаў. Напрыклад, безбілетны праезд, дробнае хуліганства, парушэнне правілаў дарожнага руху.

На сённяшні дзень у заканадаўстве пазначана магчымасць стварэння асобных судоў для непаўнолетніх, якія б займаліся выключна справамі з удзелам асабаў надасягнуўшых 18 год, для таго каб па магчымасці больш улічваць асаблівасці іх спраў і абаранць іх праваў больш якасна. Але па розных прычынах такіх судоў пакуль што ў Беларусі няма. Справы з удзелам непаўнолетніх разглядаюцца ў агульным парадку звычайнімі судамі.

Яшчэ ў адпаведнасці з адміністратyўна-тэрэтарыяльным падзелам Беларусі суды падзяляюцца адпаведна на **раённыя (гарадскія), абласныя суды і Вярхоўны суд Рэспублікі Беларусь**.

Гэты падзел падобны да лесвіцы. На самай першай прыступцы гэтай лесвіцы знаходзяцца раённыя і гарадскія суды. Гэта так званая першая судовая інстанцыя. Перш за ўсе справа трапляе у суд таго раёна ці горада, дзе живе парушальнік. Колькасць раённых і гарадскіх судоў досыць вялікая - як мінімум адзін на кожны горад. Там адбываецца разгляд справы і па ёй выносіцца рашэнне.

Калі гэтае рашэнне не задавальняе кагосьці з бакоў, ці падчас яе разгляду быў парушаны закон, рашэнне суда першага ўзроўню можна абскардзіць. Як пішацца скарга мы пазнаёмліся раней у главе "Абскарджанне дзеянняў службовых асабаў". І тады мы падымаємся на прыступку вышэй і скарга будзе ўжо разглядацца ў абласnym судзе, які знаходзіцца ў кожным абласnym цэнтры. Гэта - другая інстанцыя - касацыйная. На Беларусі такіх судоў шэсць, па колькасці абласцей і суд горада Мінска, які таксама прыроўнены да абласнога. У гэтых судах адбываецца паўторны разгляд справы і выносіцца

рашэнне аб задавальненні скаргі і адмене папярэдняга рашэння, ці аб адхіленні скаргі і пакіданні рашэння без зменаў.

Калі ж і на гэтым узроўні хтосці з бакоў аказваецца не задаволеным рашэннем суда, ці зноў былі адзначаныя парушэнні закона, то тады трэба ўзняцца яшчэ на адну прыступку вышэй. А там знаходзіцца Вярхоўны суд Рэспублікі Беларусь. Ён адзін на ўсю краіну і знаходзіцца ў сталіцы - горадзе Мінску. Вярхоўны суд - гэта вышэйшая судовая інстанцыя. Ён разглядае самыя складаныя справы і справы тых людзей, што не знайшлі абароны сваіх правоў у першых двух інстанцыях. Рашэнні гэтага суда канчатковыя і абскарджанню не падлягаюць.

У нашай краіне існуе яшчэ адзін судовы орган - **Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь**, які ажыццяўляе контроль за **канстытуцыйнасцю**, ці адпаведнасцю законаў і іншых нарматыўных актаў Канстытуцыі. У адрозненне ад некаторых іншых краін, грамадзяне нашай краіны не могуць наўпрост звязацца ў Канстытуцыйны Суд, гэта права належыць толькі Прэзідэнту, Парламенту і Ураду Рэспублікі Беларусь.

Б. Асноўнае прызначэнне судоў - здзяйсненне правасуддзя.

Правасуддзе - гэта від дзяржаўнай дзейнасці, накіраванай на разгляд і вырашэнне грамадскіх канфліктаў, звязаных з парушэннем прававых норм, які ажыццяўляецца падчас судовага разбіральніцтва.

Правасуддзе - гэта пошук судом аб'ектыўнай ісціны па справе. Парадак вырашэння і разгляду судовых спраў называецца **судовым працэсам** і вызначаецца у апаведнасці з іх відам Крымінальна-працэсуальным, Грамадзянска-працэсуальным кодэксамі Рэспублікі

Беларусь, а таксама Кодэксам аб адміністрацыйных правапарушэннях.

Дзейнасць усіх апісаных вышэй судоў выглядае прыкладна аднолькава. Суд павінен разабрацца ў сутнасці справы і, абапіраючыся на факты, якія былі выісветлены падчас судовага разбіральніцтва, прыніяць на іх падставе рашэнне. Гэтую дзейнасць у судах ажыццяўляюць суддзі. Яны могуць разглядзець справы як самастойна - адзінасобна, так і разам з іншымі суддзямі - калегіяльна. На Беларусі няма прысяжных засядацеляў, якіх мы прызываюцца бачыць ў замежных фільмах, затое ёсць праста засядацелі - іх двое - і разам з судзем яны называюцца судом. Выісвяленню сутнасці справы і аднаўленню ісціны спрыяюць замацаваныя ў Канстытуцыі і іншых законах прынцыпы справядлівага судовага працэса (правасуддзя). Разгледзім асноўныя з іх.

Прынцыпы правасуддзя

Здзяйсненне правасуддзя толькі судом і на падставе спаборнасці і роўнасці бакоў у працэсе

Гэты прынцып азначае, што толькі суд можа ажыццяўляць ад імя дзяржавы дзейнасць, накіраваную на прыцягненне да адказнасці правапарушальніка і аднаўленне парушаных інтарэсаў. А таксама тое, што як парушальнік, так і пацярпелы ад парушэння маюць у судзе роўнае права на абарону сваіх правоў законнымі способамі, прадстаўленне доказаў на карысць сваёй пазіцыі, выкарыстанне дапамогі адваката. Не можа быць прыцяснення ў судзе нечых правоў на падставе расы, нацыянальнасці, сацыяльнага і маёменаснага стану, полу, мовы, адносін да рэлігіі, роду і харектару заняткаў, месца жыхарства і іншых абставін.

Незалежнасць суддзяў і падпарадкаванне іх толькі закону

Згодна з гэтым прынцыпам пры здзяйсненні правасуддзя забараняецца аказваць на суддзяў і іх рашэнні ціск ці любое іншае

пабочнае ўздзеянне. Суддзі вырашаюць справы на падставе толькі законаў Рэспублікі Беларусь і прадстаўленных доказаў.

Галоснасць судовага разбіральніцтва

А гэта азначае, што разбіральніцтва спраў ва ўсіх судах адкрытае, і на яго можа прыйсці і папрысутнічаць любы жадаючы, за выключэннем некаторых выпадкаў. Напрыклад, закрытае судовае разбіральніцтва, дапускаецца у мэтах папярэджання абвяшчэння звестак аб інтymных баках жыцця асоб, якія ўдзельнічаюць у справе, а таксама для забеспячэння таямніцы ўсынаўлення, і калі ёсць пагроза разгaloшвання дзяржаўнай таямніцы.

В. Для таго, каб распачаць працэс разгляда справы па абароне парушаных правоў грамадзяніна, неабходна фармальная падстава. Гэтай падставай можа быць заява пацярпелага, матэрыялы справы, ці сам факт здзейснення парушэння.

У нашым выпадку з Алесям Сямёновічам былі парушаныя яго маёмысныя права. Такія права абараняюцца грамадзянскім правам. Грамадзянская справы ўзбуджаюцца ў адпаведнасці з заявай асобы, якой нанесена шкода. Гэтая асoba называецца **ісцец**. Заява іначай завецца **іском**. Іск падаецца ў суд па месцу жыхарства той асобы, якая здзейсніла парушэнне і пішаецца па правілах напісання заявы. Падаецца ў суд у пісьмовай форме з копіямі па колькасці адказчыкаў - тых асобаў, якія на думку ісца парушылі яго права.

За зварот ў суд і разгляд грамадзянскай справы ісцец таксама павінен заплаціць дзяржаўную **пошліну**. Яна аплочваецца ў памеры 5 % ад кошта іска (але ж не менш 50 % ад усталяванага мінімальнага заробка). Памер пошліны вяртаецца ісцу у выпадку, калі ён выйграе справу.

Пасля прызначэння слухання ў справе ў судзе, правядзення судовага разбіральніцтва і выісвятлення сутнасці справы, суддзя выносіць рашэнне. Гэтым сканчаецца любы судовы працэс.

Ёсць некаторыя адрозенні наступстваў прызначэння вінаватым па грамадзянскіх, крымінальных і

адміністрацыйных справах. Па грамадзянскіх ісках вінаваты бок нясе **матэрыяльную адказанасць** - ён павінен ці кампенсаваць нанесеную шкоду шкоду, ці вярнуць некую рэч, ці падзяліцца некай маёмыцю ў залежнасці ад сутнасці справы. За выкананнем судовага рашэння будзе сачыць зацікаўлены бок разам з судовым выкананцам. Па крымінальных справах, якія з'яўляюцца, як мы ўжо казалі вельмі сур'ёзнымі, дзяржава законам усталявала суворыя **пакаранні** - пазбаўленне волі, штрафы, канфіскацыю маёмыці. І тут адказанасць за выкананне пакарання бярэ на сябе дзяржава ў асобе спецыяльных органаў, такіх як турмы, прокуратура, спецкамендатуры.

Цяпер вы ведаецце амаль усе пра тое, як працуюць і чым адрозніваюцца розныя суды. Давайце яшчэ раз звернемся да нашага выпадка з паламаным плотам і паглядзім, што ж там адбылося далей, калі надыйшоў дзень суда.

Прочытай працяг нашай гісторыі:

Справу разглядаў суддзя Ярашук. Ён нават не падазраваў, што з такой, здавалася б простай справай, будзе столькі проблем. Зранку яму патэлефанаваў сябр, і папрасіў вырашыць справу на карысць сп. Кашука. Аднак з прадстаўленых яму матэрыялаў суддзя Ярашук не бачыў дастатковых доказаў таму, што гэта менавіта Васіль Пецук паламаў плот: не было сведак, а сам Васіль казаў, што нават і не быў тым ранкам каля суседскага дома. Аднак сябр ёсць сябр.

Перад працэсам суддзя выклікаў да сябе Васіля і пагразіў яму, што, калі той не сазнаецца ў зламанні дома, то і ў яго ў школе, і ў бацькі на працы пачнуцца вялікія проблемы, і вогуле бацкам прыйдзеца заплаціць шалённыя грошы і за паламаны плот, і за паслугі юрыста. Пачуўшы, што Васіль працягваў казаць пра сваю невінаватасць, суддзя Ярашук выклікаў міліцыянера і загадаў адвесці Васілю ў асобны кабінет, каб ён там да пачатку судовага разбіральніцтва "падумаў пра сэнс жыцця".

Калі падыйшоў час судовага паседжання, суддзя абвясціў працэс закрытым і выдаліў усіх прысутных з залы паседжаняў. Перад самым разбіральніцтвам ён зайшоў у кабінет, дзе сядзеў Васіль, і яшчэ раз нагадаў яму, што, калі ён не хоча, каб на яго

зваліліся ўсе вышэйзгаданыя непрыемнасці, то няхай піша, як разваліў плот сп. Кашука. Васіль расплакаўся і пад дыктоўку суддзі Ярашука напісаў усё, што ад яго патрабавалася. Пасля гэтага суддзя са спакойным сэрцам распачаў працэс. Ён адразу выклікаў Аляксандра Казіміравіча Пецука і, не даўшы яму сказаць ні слова, паведаміў, што на падставе пісьмовых тлумачэнняў яго сына ён прыняў рашэнне аб задаваленні іска сп. Кашука. Сп. Пецук быў абураны рашэннем суддзі.

Як вы лічыце, ці справялівым быў судовы працэс?

Хатніе заданне:

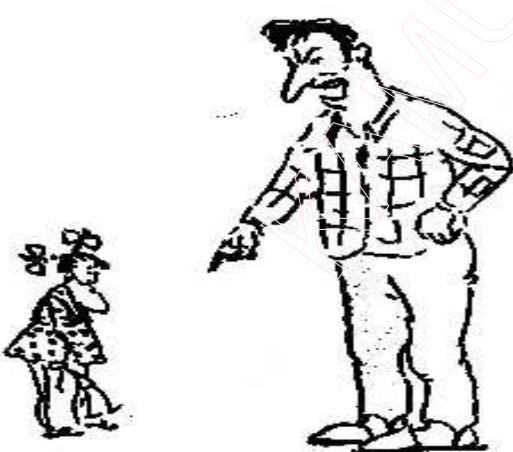
1. Прачытайце абедзве часткі гісторыі сп. Кашука.
2. Адзначце у сыштку дзеянні суддзі (2 частка выпадка), на якія ён меў права, а на якія - не.
3. Вызначце, якія прынцыпы судовага разбіральніцтва былі парушаны. Адзнач свае меркаванні ў сыштку.
4. Падумайце, што б ты зрабіў на месцы сп. Пецука? Як ён можа абскардзіць дзеянні суддзі Ярашука? Напішыце ў сыштку варыянт скаргі на тое, што здарылася пад час суда.
5. Падумайце, якія яшчэ спосабы вырашэння спрэчкі, акрамя зварота ў суд, вы моглі б прапанаваць бакам?

ВЫІРАШЭННЕ КАНФЛІКТАЎ

З мінулай главы Вы даведаліся пра судовы шлях выірашэння канфліктных сітуацый. Гэты спосаб урэгулявання спрэчак адзін з найбольш дзеісных, бо рашэнне суда з'яўляеца абавязковым для канфліктуючых бакоў і прыводзіцца ў дзеянне пад наглядам дзяржаўных органаў . Аднак пры звароце ў суд мы заўсёды павінны памятаць, што рашэнне суда часцей за ўсе не залежыць ад нашага жадання, а з'яўляеца аценкай суддзі нашай сітуацыі і пазней досыць цяжка паўплываць на яго змену. Да таго ж, шматлікія спрэчныя сітуацыі людзі могуць выірашыць самастойна, не звяртаючыся ў праваахоўныя органы. З гэтай главы Вы даведаецца пра іншыя - несудовыя - шляхі выірашэння канфліктных сітуацый.

A. Мы досыць часта чуем слова "канфлікт", калі даведваемся, што нехта з некім пасварыўся, ці паспрачаўся. Некаторыя з вас чулі, што існуе цэлая навука пра спосабы выірашэння канфліктаў - канфлікталогія. Многім з нас хацелася б дасканала валодаць гэтай навукай - майстэрствам выірашэння канфліктаў.

Канфлікты звычайна ўзнікаюць, калі некалькі асоб маюць розныя погляды на адну і ту ю ж праблему і пры гэтым усе яны лічаць сябе правымі. Напрыклад, калі ты выпадкова натыкнуўся на некага, выходзячы з-за вугла, яму здаецца што ты гэта зрабіў наўмысна. Ці, калі ты спрачашся са сваёй сястрой ці братам па пытанню, якую зараз глядзець тэлеперадачу.

Альбо калі твае бацькі лічаць, што твой магнітафон грае занадта гучна. Усё гэта - канфлікты. Канфлікты таксама называюцца і такія сітуацыі, калі людзі парушаюць права іншых - кажуць, уваходзяць у канфлікт з законам. Зразумела для выірашэння такіх канфліктаў ёсць спецыяльныя установы. Аднак, вельмі часта, хоць і не заўсёды, сітуацыю магчыма выірашыць і не звяртаючыся

да суда, ці міліцыі, а выкарыстоўваць гэтую магчымасць толькі ў скрайнім выпадку. Такім чынам канфлікты можна ўмоўна падзяліць на прававыя і неправавыя. Мы з вамі пасправляем праанлізаваць асаблівасці вырашэння менавіта прававых канфлікаў і магчымасці іх несудовага вырашэння.

Канфлікт – сутыкненне супрацьлеглых інтарэсаў, поглядаў; сур'ёзнае рознагалоссе, востая спрэчка.

Прававы канфлікт – сутыкненне супрацьлеглых інтарэсаў, заснаваных на парушэнні нормаў права і правоў асоб, якія ўдзельнічаюць у канфлікце.

Вельмі важна, што прававы канфлікт, у адрозенні ад звычайнага, можа ўзнікнуць не толькі паміж асобамі ці групамі, якія залежаць адна ад адной, а таксама і паміж малазнаёмымі людзмі ці вогуле незнаёмымі раней. А вырашэнне спрэчнага пытання з'яўляецца аднолькава важным для абодвух бакоў. Звернемся яшчэ раз да гучнасці музыкі ў вашай кватэры. І для нас і для нашых бацькоў аднолькава важна вырашыць гэтую ситуацыю з найбольшай выгадай для сябе. І гэта будуць звычайнія сямейныя справы. А вось калі музыка, якая нясецца з вашай кватэры і днём і ноччу, перашкаджае спакойна існаваць суседзям – гэта ужо зусім іншая справа. Тут можна казаць аб парушэнні такіх нормаў права, якія рэгулююць гарнадскі парадак ў начны час, гэта значыць з 22 да 6 гадзін, і забараняюць гучна ўключыць музыку, тэлевізор, рабіць рэмонтныя работы. Тут закранутыя права суседзяў на адпачынак і спакойны лад жыцця. Яны могуць прыйсці да вас з прапановай зрабіць цішэй ці адразу пайсці да ўчастковага. І што лепш – не вядома. Для нас лепш не плаціць штраф, для іх лепш – спакойна спаць. Але і для нас і для іх важна не сварыцца з суседзямі. Таму, можа, ўсё ж паразмаўляць?

Канфлікты з'яўляюцца непазбежнай часткай нашага штодзённага жыцця. Мы павінны падрыхтавацца, што яны будуць суправаджаць нас на працягу ўсяго жыцця. Так здараеца таму, што ўсе людзі розныя, маюць розныя інтарэсы, розныя памкненні, розныя мэты і матывы для тых ці іншых паводзін. Да таго ж не заўседы гэта ўсё вядома для атачэння. Нашым суседзям можа быць абсалютна

абыякава, што да нас сёня прыехаў дарагі сябар і таму у нас весела і гучна далёка за поўнач. Часта здараецца так, калі мы некаму хочам давесці абсалютную, на наш погляд, ісціну, гэты чалавек раптам пачынае ўпірацца і злавацца. Нам гэта абсалютна не заразумела, а справа проста ў тым, што для гэтага чалавека нашыя прычыны здаюцца неважкімі. І так здараецца вельмі часта.

Звычайна мы лічым канфлікт праблемай, аднак ён можа быць і карысным. Калі канфліктам свядома кіраваць, то з яго магчыма шмат чаму навучыцца. І часам ён можа прывесці да пэўных дадатных вынікаў, якіх ніхто з удзельнікаў канфлікта і не спадзяваўся. Ёсьць розныя спосабы пазбягання канфліктаў і, у прынцыпе, для кожнага ёсьць свая тактыка ў гэтым. Але найбольш важным з'яўляецца пытанне не аб тым, як пазбегнуць канфлікта, а аб тым, як сябе ў ім паводзіць. Большасць людзей імкненцца панаваць у канфлікце, як кажуць - пакідаць за сабой апошнія слова, - іншыя лічаць для сябе лепшым у рэшце рэшт саступіць, некаторыя імкнуцца да кампраміса. Аднак найлепшым з'яўляецца ўзаемнае знаходжанне такога варыянта паводзінаў, калі задаволеннымі застаюцца ўсе бакі канфлікта. Гэтага магчыма дасягнуць праз знаходжанне найлепшага спосаба яго вырашэння, які будзе прыняты канфліктуочымі бакамі.

Б. Калі мы сапраўды хочам паспяхова выйсці з канфліктнай сітуцыі, ў якой апынуліся, не нажыць большых праблемаў і да таго ж вынесці з яе нешта карыснае, то неабходна даведацца пра асноўныя крокі эфектыўнага ўрэгулявання канфліктаў.

Першы крок да паспяховага вырашэння канфлікта – вызначэнне сутасці склаўшайся спрэчнай, канфліктнай сітуацыі.

Давайце прыгадаем канфліктную сітуацыю, што склалася паміж сп. Кашуком і сп. Пецуком з-за выпадка, які мы разглядалі ў мінулай главе, і пасправаляем вызначыць, у чым быў корань канфлікта паміж бакамі.

Спачатку давайце вызначым бакі, якія былі ўцягнуты ў канфлікт. Як мы памятаем, гэта былі сп. Кашук, сп. Пецук і Васіль. Канфлікт пачаўся з таго, што сп. Кашук палічыў, што Васіль, сын сп. Пецука,

паламаў яго плот і звярнуўся ў суд для аднаўлення сваіх парушаных маёмасных правоў. У выніку, суд прымусіў сп. Пецука аднавіць плот і аплаціць судовыя выдаткі. Аднак наўрад ці сп. Кашук апынуўся ў выйгрышным становішчы, бо малаверагодна, што яго сусед не будзе дабівацца перагляду справы. Не кажучы ўжо пра сям'ю Пецукоў - іх судовае рашэнне, напэўна, анік не задаволіла. Таму, не гледзячы на тое, што суд вынес рашэнне, **канфлікт паміж Кашуком і Пецукамі так і застаўся невырашаным.**

Наступны, другі, крок у вырашэнні канфлікта -- вызначэнне і аналіз наяўных, ці па-іншаму - тых, якія яны выказваюць для атачэння - пазіцый і сапраўдных унутраных інтэрэсаў бакоў. Давайце зробім гэта на прыкладзе нашага выпадка.

ТАБЛІЦА 1

	Васіль	Сп. Пецук	Сп. Кашук
Пазіцыі (тое, што выказваеца бакамі)	- Ён баіцца пакарання. - Ён не лічыць сябе вінаватым.	- Ён хоча, каб да Васіля паставіліся справедліва. - Ён не хоча, каб Васіля паставілі на ўлік у міліцыю.	- Ён хоча, каб Васіля і яго бацьку пакаралі за тое, што зрабіў Васіль. - Ён хоча, абараніць сваю маёмасць.
Інтэрэсы (унутраныя матывы зайнання пэўнай пазіцыі ў канфлікце)	- Ён проста гуляўся і не хацеў ламаць плот. - Ён не хоча сварыцца з суседзямі.	- Ён баіцца, што яму прыдзеца аплочваць вялікія судовыя выдаткі. - Ён адчувае сабе часткова адказным за тое, што здарылася. - Ён не хоча сварыцца з суседам. - Ён хоча спакойна жыць у сваім раёне.	- Ён лічыць, што падлеткі павінны ведаць, што ім прыдзеца адказваць за свае дзеянні. - Ён хоча спакойна жыць у сваім раёне.

Калі мы сапраўды хочам вырашыць канфліктную сітуацыю, то нам неабходна паглядзець на яе вачыма другога бока і паспрабаваць адшукаць агульныя кропкі на ўзору задавальнення інтэрэсаў усіх задзейнічаных асоб. У нашым выпадку агульныя інтэрэсы бакоў - гэта ўзаемнае жаданне не сварыцца з суседзямі і спакойна жыць у сваім раёне. Калі бакі прыйдуть да высновы, што менавіта гэтыя інтэрэсы з'яўляюцца для іх галоўнымі, ёсць магчымасць

пасправацаць вырашыць канфліктную сітуацыю не даводзячы яе да суда.

I, нарэшце, *апошні, трэці, крок* урэгулявання канфлікта - гэта выбар найбольш дзейснага ў дадзенай сітуацыі спосаба яго вырашэння. Існуюць наступныя варыянты вырашэння канфліктаў.

1. НЕФАРМАЛЬНАЯ ДЫСКУСІЯ - працэс, у якім людзі (асобы ці групы) сустракаюцца для абмеркавання канфлікта, які ўзнік паміж імі, без спецыяльных правіл паводзінаў пад час яе правядзення. Бакі ў канфлікце размаўляюць адзін з адным наўпрост. *Дадатным бокам* гэтага спосабу вырашэння канфліктаў можна назваць тое, што бакі свабодныя ў выбары спосабаў, парадку і тэрмінаў дасягнення кансэнсуза, да таго ж захоўваецца канфедэнцыяльнасць сутнасці спрэчкі і німа патрэбы уводзіць у курс справы старонняга чалавека. Аднак, гэтыя плюсы смогуць аказацца ў пэўным сэнсе і мінусамі. Калі, напрыклад, канфліктуючыя асобы не умеюць самастойна прыходзіць да згоды і проста упіраюцца на сваім, не зважаючы на меркаванне другога боку. Часам бывае і такое, што людзі проста не умеюць слухаць адзін аднаго і дыскусія ператвараецца ў звычайную лаянку, калі ніхто нікога не чуе і не хоча гэтага рабіць. I выкананне прынятага бакамі рашэння будзе залежыць толькі ад іх добрай волі. Напрыклад, калі мы некаму пазычаем гроши і доўга не можам дачакаць звароту, цалкам можна выкарыстаць магчымасць і паразмаўляць з чалавекам. Магчыма, ён патлумачыць, якія у яго ўзніклі складанасці, і мы разам зможем прыдумаць шлях іх пераадolenня, каб гроши ўсё ж такі былі звернуты.

2. ПЕРАМОВЫ - працэс, у якім людзі размаўляюць адзін з адным наўпрост пра канфліктную сітуацыю паміж імі і самастойна

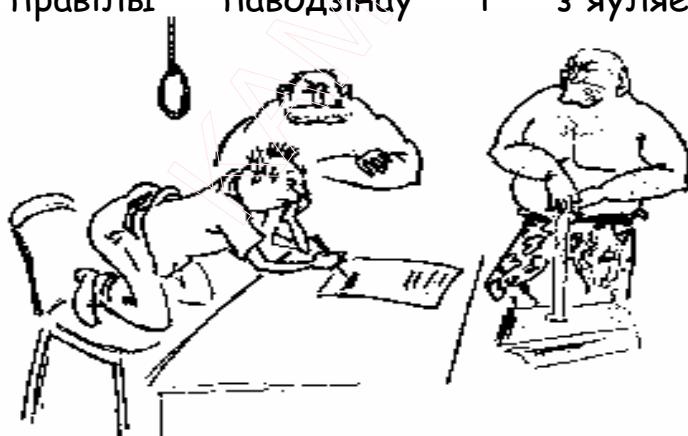

спрабуюць знайсці варыянт яе рашэння, з якім яны бы пагадзіліся. Перамовы маюць вызначаныя правілы правядзення. Магчыма правядзенне пісьмовых перамоваў або праз прадстаўнікоў бакоў, якія знаходзяцца ў канфлікце. Гэты шлях вырашэння канфліктай сітуацыі адразніваецца ад папярэдняга менавіта тым, што мае вызначаныя правілы правядзення. Гэта спрашчае падтрыманне пэўнай дысцыпліны паміж удзельнікамі перамоваў. Здаецца, што шмат каму вядома, што гэта найбольш распаўсюджаны спосаб вырашэння розных спрэчных пытанняў паміж дзяржавамі, а значыцца і эфектыўнасць яго правераная на практыцы. Аднак, і тут можна знайсці свае недахопы. Напрыклад, пры перамовах ніхто не сочыць за тым, каб бакі прыйшли да вырашэння канфлікта. Кантроль за выкананнем прынятага рашэння таксама, як і ў папярэднім выпадку, ускладаецца на сумленне перамоўцаў. Але ж за стол перамоваў варта сесці хаця б для таго, каб даведацца, якія прэтэнзіі мае супрацьлеглы бок.

3. МЕДЫЯЦЫЯ - працэс, у якім незацікаўленая трэцяя асона (медыятар) дапамагае канфліктуючым бакам знайсці рашэнне, якое б іх задаволіла. Медыяцыя мае дакладна вызначаныя правілы паводзінаў і з'яўляецца добраахвотнай і канфедыцыйнай.

Канфліктуючыя бакі размаўляюць адзін з адным пры дапамозе медыятара.

Медыяцыя шырока распаўсюджаная ў замежных краінах і нават замацавана ў заканадаўстве. Там пры судовых установах спецыяльна працуюць медыятары, якія дапамагаюць людзям прыйсці да прымальнага рашэння канфлікту не даводзячы справы да суда. Хаця зварот да медыятара і не абвязвае бакі пазней не зварочвацца за вырашэннем той жа спрэчкі ў суд. Абвязковым зварот у суд

становіца пры невыкананні рашэння, прынятага падчас медыяцыі. Гэта зроблена для таго, каб разгрузіць суд ад вялікай колькасці дробных спрэчак. Медыяцыя прадугледжданая, напрыклад, па такіх справах як дробнае хуліганства, дробныя крадзяжы, псанаванне ці захоп чужой маёмы, некаторыя справы па дарожна-транспартных здарэннях, сямейныя справы. На Беларусі пакуль німа такіх органаў, але закон дае магчымасць стварэння так званых трэцейскіх судоў. Гэта могуць быць праста вашыя суседзі і сябры, якія з боку незацікаўленай асобы паглядзяць на спрэчку і выкажуць вам свае меркаванні. На разгляд гэтых трэцейскіх судоў могуць быць вынесеныя такія ж справы, як і на разгляд прафесійных медыятараў.

4. СУДОВАЯ ПРАЦЭДУРА - як мы ўжо ведаем, гэта працэс, пад час якога бакі або іх прадстаўнікі прадстаўляюць у судзе справу, якая тычыцца парушэння нормы права. Рашэнне па ўрэгульянню такога канфлікта прымаецца суддёй, які выконвае самую актыўную ролю па выісвятленні сутнасці справы. За выкананнем судовага рашэння сочаць адпаведныя дзяржаўныя органы. Уся працэдура рэгулюецца складанымі правіламі, апісанымі ў законе. Пра плюсы і мінусы гэтага спосаба вырашэння канфлікта мы з вамі размаўлялі ў папярэдняй главе. Нагадаем толькі, што пры звароце ў суд і разглядзе справы ў судзе абавязковасць выканання рашэння, якое было прынята па справе, не падлягае сумненню.

Гэтыя варыянты магчыма размяркаваць на сваесаблівой лініі, дзе злева знаходзяцца найменш, а справа - найбольш фармальныя, ці урэгульянныя пэўнымі правіламі, спосабы вырашэння канфлікта. Іншымі словамі, злева знаходзяцца тыя варыянты, якія даюць магчымасць бакам вырашыць іх праблему самастойна, а справа - тыя, што патрабуюць знешняга ўмяшальніцтва:

СПОСАБЫ ВЫРАШЭННЯ КАНФЛІКТАЎ

НЕФАРМАЛЬНАЯ
ДЫСКУСІЯ

МЕДЫЯЦІЯ

НЕФАРМАЛЬНЫЯ

ФАРМАЛЬНЫЯ

ПЕРАМОВЫ

СУДОВЫ ПРАЦЭС

Кожны з пералічаных спосабаў вырашэння канфлікта мае сваё становічыя і адмоўныя бакі. Напрыклад, нефармальныя спосабы даюць магчымасць вырашыць праблему самімі канфліктуючымі бакамі, не выносячы "смецца з хаты". Да і напэўна можна пагадзіцца з тым, што вучытца ўрэгуляванню сваіх стасункаў з іншымі людзьмі і законам лепей па-за межамі залы суда. Аднак і выкананне рашэння, прынятага нефармальным спосабам, будзе базавацца толькі на сумленні асоб, якія да яго прыйшли. У той самы час фармальныя метады звычайна падключають да вырашэння тваёй праблемы большую колькасць пабочных асоб, магчыма і тых, якіх бы ты не жадаў пасвячаць у сутнасць справы (бацькі, настаўнікі). Але гэтыя спосабы даюць табе большыя гарантыві выканання прынятага рашэння, бо яно будзе выконвацца пад наглядам з боку тых, хто ўдзельнічаў у яго прыняцці.

Усе гэтыя спосабы вырашэння канфліктаў, акрамя судовага, могуць з посьпехам выкарыстоўвацца і для вырашэння неправавых канфліктаў. Калі вы не можаце прыйсці да парузумення па нейкаму пытанню з бацькамі, настаўнікамі ці, нават, з сябрамі паспрабуйце арганізаваць, напрыклад, перамовы па правілах. Ці паклічце на дапамогу "медыятара" - можа быць, старэйшага брата свайго суседа зверху. Магчыма гэта дапаможа вам хучэй прыйсці да згоды.

Такім чынам, перад тым, як прадпрымаць дзеянні па вырашэнню спрэчных сітуацый, з якімі мы сустракаемся ў сваім жыцці, паспрабуем ўзгадаць пра тыя крокі, якія неабходныя для эфектыўнага іх ўрэгулявання: вызначэнне сутнасці канфлікта, аналіз пазіцый і інтарэсаў бакоў і знаходжанне найлепшага спосаба яго вырашэння. І трэба заўсёды памятаць, што існуе шмат канфліктаў, звязаных з парушэннем нормаў права, якія можна вырашыць не

карыстаючыся дапамогай судоў, міліцыі, пракуратуры і іншых дзяржаўных органаў.

Хатніе заданне:

1. Ўзгадайце сітуацыю сп. Пецука і сп. Кацука (гл. главу "Судовая абарона").
2. Вызначце пазіцыі і інтерэсы бакоў у гэтым канфлікце, карыстаючыся табліцай 1.
3. Які спосаб вырашэння канфлікта лепш за ўсё ўжыць для ўрэгулявання гэтай сітуацыі? Чаму? Адзначце адказы у сшытку.
4. Які спосаб выхаду з дадзенага канфлікту будзе мець найменшы эфект? Чаму? Адзначце адказы ў сшытку.

ЗАЎВАГІ

Шаноўныя чытачы! Калектыў аўтараў будзе вельмі Вам удзячны за заўвагі і пропановы па ўдасканаленню гэтага падручніка. Калі ласка, пакіньце свае водгукі па кожнай главе.

Правілы

Сацыяльныя нормы

Прававыя і неправавыя законы

Як ствараюцца законы

**Як выконваюцца законы. Абскарджаць незаконных дзеянняў
чыноўнікаў**

Як можна паўплываць на змену закона

Зварот да юрыста

Судовая абарона

Вырашэнне канфліктаў

Навучальнае выданне

ПРАВА НА КОЖНЫ ДЗЕНЬ

ПАДРУЧНІК

Клімчук Наталля Аляксандраўна, Кузьмініч Ігар Расціслававіч, Пісаркова
Юліана Ўладзіміраўна, Салей Сяргей Міхайлавіч,
Хацук Павел Аляксандравіч

Мастацкае аздабленне: А. Гайса, Н. Клімчук

Здадзена ў набор Падпісана да друку
Фармат 60x84/8. Папера Xerox.
Афсетны друк. Гарнітура School Book.
Ум. Друк. Арк. 4,8. Ул - выд. Арк. 4,0.
Наклад ас.

Распаўсюджваецца бясплатна